

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक आनन्दभूमि

२०७१ पुष्प पूर्णिमा / मिला पुनिह- वर्ष ४२
बु.सं. २५५८

अंक ९
ने.सं. ११३५

The Ananda Bhoomi (Year 42, Vol. 9)
A Buddhist Monthly : January/Feb. 2015

प्रमुख सल्लाहकार:
भिक्षु मैत्री महास्थविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)

सल्लाहकार :
भिक्षु धर्मर्मति (कार्यवाहक प्रमुख, आ.कु.वि.)

व्यवस्थापन तथा वितरक :
भिक्षु पियदस्ती, आनन्द कुटी विहार, ४२७९४२०

व्यवस्थापन सहयोगी : भिक्षु सरणकंकर

वितरण सहयोगी : विवेक महर्जन

लेखा व्यवस्थापन : सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

आवरण डिजाइन/मैत्री सेटिङः : विनोद महर्जन

कम्प्यूटर सञ्जा : राजकुमार छुक्का, छवप

सम्पादन सहयोगी : भिक्षु अस्सन्जि

सम्पादक/प्रकाशन संयोजक:
कोण्डन्य

बुद्धविहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), शर्मिला श्रेष्ठ (बौद्ध वृद्धश्रम-बनेपा), अ. इन्द्रावती, सरिता अवाले (ललितपुर), सुश्री वीणा कंसाकार (बौद्ध महिला संघ, नेपाल), सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी वज्राचार्य, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वैनी), ज्ञानमाला संघ (तानसेन), बलबहादुर गाहा (पात्या), कृष्णप्रसाद शाक्य (बाग्लूङ), विजय गुरुङ (लमजुङ), शैती चौधरी (फूजारी लामा) सत्तरी।

मुद्रणः

आईडियल प्रिन्टइंड प्रेस, ग्वार्को, फोन: ५००७५६३
शाखा : पुल्योक, फोन : २९२०२३५

प्रकाशकः

आनन्दकुटी विहार
आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७९४२०
का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षेत्र.नं. ७/०६९/६२

बुद्धविहारामृत

सब्बे संखारा दुक्खाति- यदा पञ्जाय पस्सति ।

अथ निविन्दति दुक्खे-एस मग्गो विशुद्धिया ॥

अर्थात् : सबै संस्कार दुःखका कारण हुन् भनी प्रज्ञायुक्त भएपछि संसारउपर वैराग्य उठ्छ, यही नै विशुद्धि मार्ग हो ।

फुक्क संस्कार दुःखपा कारण खः धका प्रज्ञायुक्त जुझधुंका संसारउपर वैराग्य उत्पन्न जुङ, थव है विशुद्धि मार्ग खः ।

All conditioned phenomena are dukkha; when one sees this with Insight-wisdom, one becomes weary of dukkha (i.e..., the khandhas). This is the Path to Purity.

- धर्मपद, २७८

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्दकुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७९४२०

E-mail : anandakutivihar@gmail.com

gkondanya@gmail.com

Website: anandakutivihar.com.np

www.anandabhoomi.com

वार्षिक रु. १५०/-

एकप्रति रु. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौ ।

राष्ट्रमा शान्ति ध्याओस् समयमै संविधान आओस्

हिन्दूराष्ट्रको वकालत गर्दै चुनाव जिले पार्टी, विगतमा धर्मनिरपेक्षकाकै वकालत गरी चुनाव जिले पार्टीका केही नेताहरू समेत नेपाललाई हिन्दूराष्ट्र नै बनाउनु पर्छ भनी खुलेआम सडकमा उत्रिएका छन् । थरी थरीका यात्राहरू थालेका छन् । धर्मनिरपेक्षकिरुद्ध चारैतिर बुलन्द आवाज एवं गतिविधिका कारण धर्मनिरपेक्षकाको निरन्तरतामाथि नै गम्भीर प्रहार हुने हो कि भन्ने सम्भावना रहेको कटु यथार्थताप्रति समस्त बौद्धलगायत धर्मनिरपेक्षवादीहरू गम्भीर हुनु आवश्यक छ । साथै हस्तक्षेपकारी दबाबको सामना गर्न सम्बद्ध सबैले बेलैमा उचित कदम चाल्नैपर्छ, यसका लागि बौद्ध संस्थाहरूले समयमै ठोस कदम चाल्नु पर्छ या पर्दैन ?

त्यसो त हिलोमा माझ मार्ने प्रवृत्तिका कारण धर्मनिरपेक्षकाको विरुद्धमा आवाज बुलन्द पारी यो देशलाई पुनः हिन्दू राष्ट्र कायम गरी छाड्ने पुनरुत्थानवादीहरूले टाउको उठाउने जुन दुस्साहसलाई मलजल थन्ने कार्य गम्भीर विषय हो । संघीयता, धर्मनिरपेक्षलगायत पहिचानको मुद्दालाई स्थापित गर्नेतर्फ सम्बद्ध सबैको ध्यान आकर्षित हुनु जरूरी छ । धर्मनिरपेक्षकाको मुद्दा कमजोर हुने हो कि भन्ने सवाल उठिरहेको बेला सम्बन्धित धार्मिक क्षेत्रले बेलैमा सतर्कता अपनाउनु पर्ने संवेदनशील घडी हो ।

देशमा दोस्रो संविधान सभाको निर्वाचनपछि संविधान निर्माण तथा वाचा गरिएभै माघ ८ मैं संविधानको घोषणा हुन्छ कि भन्ने नेपाली जनमानस विश्वस्त हुन सकेका छैनन् । त्यसैले यतिबेला संविधान सभा एवं सम्पूर्ण सभासद्वरूपले देश र जनताको सदैव हितसुख चाहने, समुन्नत राष्ट्रको पाइलालाई अगाडि बढाउन व्यक्तिगत तथा दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी सम्बद्ध सबै सबैले व्यवहारतः गर्नुपर्ने तथा गराउनुपर्ने कुराहरूलाई पूर्णतः पालना गर्ने पर्छ । त्यसपछि बल्ल बल्ल संघीयता, धर्मनिरपेक्षतालगायत पहिचानको मुद्दालाई स्थापित गर्नेतर्फ सबैको ध्यानाकृष्ट हुनसक्छ । अत्यन्त संवेदनशील घडीमा धर्मनिरपेक्षता होइन धार्मिक स्वतन्त्रता भए पुणिहाल्छ नि! अधिकांश हिन्दूहरू भएको मुलुकलाई पुनः हिन्दूराष्ट्र नै कायम गरिनुपर्छ आदि इत्यादि यथास्थिति वादलाई निम्त्याउन पुनरुत्थानवादीहरू सल्लाउन थालेका छन्, जिम्मेवार भनाउँदाहरू, उच्चओहदाधारीहरूले समेत विस्तारै शिर ठाडो पारी विविध इलेक्ट्रोनिक मिडियामार्फत् समेत क्याम्पिङ्ग गर्ने

कसरत सुरु गर्न थालेका छन् ।

नेपालमा विगतको दशवर्षीय जनयुद्ध तथा दोस्रो जनआन्दोलनपश्चात् विभिन्न राजनीतिक दलबीच स्थापित वृहत शान्तिसम्पूर्णतापश्चात् अन्तरिम संविधान-०६३ हुँदै नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी, छुवाछूतमुक्त संघीय लोकतान्त्रिक-गणतान्त्रिक राज्यका रूपमा अगाडि बढाउने निर्णयसहित संविधान सभासम्प्रकारो कठिन-यात्रा तय भएको कुरा हामी सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो । तर विडम्बना ! ऐतिहासिक संविधान सभा गत २०६८ जेठ १४ गते मध्यराति विघटन भयो । त्यसपछिको संक्रमणकाल भन् अस्थिरतामै लुटपुटिएको थियो । देश संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य पुनःसंरचनामा परिणत हुँदै जनताले नै संविधान निर्माण गर्न संविधान सभाजस्तो युगान्तकारी ऐतिहासिक जिम्मेवारी वहन गरी संविधान लेखन कार्यले रचनात्मक गति लिइसक्नु पर्ने त्यो अत्यन्त संवेदनशील घडीमा जिम्मेवार राजनीतिक दलहरू तसमस गर्नुपर्ने रमाइरहे, फोहरी चालबाजी-तिकडम बाजीमै व्यस्त रहे । एकवर्षभित्र अर्थात् माघ ८ गते नयाँ संविधानको घोषणा भन्ने नारा कतै नारामै सीमित नहोस् भन्ने जनचाहना हो, पुषको अन्त्यमा आझपुगिसकेको छ भने विवाद जहाँको त्याहिं अडिक्रहनु सुखद विषय होइन ।

देश र जनताको सदैव हितसुख चाहने हो भने व्याप्त फोहरी खेलरूपी द्वन्द्व निराकरणार्थ दीर्घकालीन समाधानका लागि सम्बद्ध राजनीतिक पार्टी एवं नेताहरू जिम्मेवार ढंगले प्रस्तुत हुनु आजको प्रमुख आवश्यकता हो । जब हामीले समुन्नत राष्ट्रको अवधारणालाई कुल्यिने हुन्छौं, शान्ति होइन अशान्तमा पिलिसने र जकडिने हुन्छौं तब अराजकता एवं हिसाजन्य आपराधिक गतिविधिले अभ बढी प्रश्य पाउने हुन्छ । यसउसले जसरी हुन्छ दीगो सुखशान्तिका लागि समयमै संविधान घोषणा गर्न सम्बद्ध सबै सबैले व्यवहारतः पालना गर्ने र गराउनेतर्फ केन्द्रित हुनैपर्छ, व्यक्तिगत, दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी सम्बद्ध सबैले आआफ्नो क्षेत्रबाट त्यागमय योगदान गर्नैपर्छ, आफ्नो गोरुको बाहैटकका भन्ने भाव चटक क्षेत्रबाट छोडी दीगो शान्ति तथा समयमै संविधान घोषणा गर्न सम्बद्ध सबै सफल होजन्- यही मैत्रीपूर्ण शुभकामना !

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	नेपाल-चीन सांस्कृतिक सम्बन्धमा बुद्धधर्म	चेतनाथ आचार्य	४
२.	बुद्धः विचार विज्ञान र स्वतन्त्रता	केशरी वज्राचार्य	७
३.	बुद्धशिक्षा व्यवहारमा पालना गरौ	ठब्रराज शाक्य	१०
४.	धार्मिक व्यक्तित्वहरूमा पनि तकराव	शुभरत्न शाक्य	१२
५.	विचरा बुद्ध १	निरज गोविन्द श्रेष्ठ	१४
६.	बुद्ध र मार्क्स	डा. गणेश माली	१६
७.	राजा, राजसंस्था र हिन्दू सम्राट	लोकदर्शन वज्राचार्य	१७
८.	हे प्रभु जसको हो, उसैसँग आनन्द	निर्मला श्रेष्ठ	१९
९.	अध्यात्म र विज्ञान	डा. ई. भगवानदास मानन्धर	२०
१०.	जीवन सफल पार्न संवृत्ति र परमार्थ सत्य ...	लोकबहादुर शाक्य	२३
११.	सोच किन	राज शाक्य	२५
१२.	Insight Meditation	Bhikshu Ashwaghosh Mahasthavira	२६
१३.	Religion and Behavior	Prof. Suvarna Sakya	२९
१४.	मनूया जर्जरता	हेररत्न शाक्य	३०
१५.	महाप्रज्ञा : नां व ज्या ल्वःम्ह	लाभरत्न तुलाधर	३०
१६.	बौद्ध गतिविधि		३१

लेखक एवं पाठक-ग्राहक वर्गमा हार्दिक अनुरोध

- ◆ नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक आनन्द भूमि पत्रिकाको वार्षिक ग्राहक ग्रन्तिमा गर्नुहुन हार्दिक अनुरोध गरिन्छ । सम्बन्धित क्षेत्र वा व्यक्तिमार्फत समयमै ग्राहक नविकरण गर्नुभई सहयोग गर्नुहोला ।
- ◆ समयमै लेखक वर्गले बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्धसंस्कृति एवं दर्शन, साहित्य र इतिहाससम्बन्धी अनुसन्धानात्मक तथा सृजनात्मक लेख, रचना, कथा, कविताहरू संप्रेषण गर्नुहोला ।
- ◆ आ-आफ्ना क्षेत्रहरूमा हुने समाचारसमूलक बौद्ध गतिविधिलाई सकदो चाँडो फोन, ईमेल वा हुलाकबाट जानकारी गराउनुहोस् ।
- ◆ उद्योगपति तथा व्यापारी वर्गबाट विज्ञापन दाता बन्नुभई आफ्नो व्यवसायको प्रचार तथा बुद्धधर्मप्रतिको श्रद्धा अभिव्यक्त गरी आनन्दभूमिलाई सहयोग गर्नुहोस् ।
- ◆ विगत ४२ वर्षदेखि प्रकाशन हुँदै आइरहेको नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्दभूमिका लागि आफ्ना विचार, तर्क, नियात्रा, दृष्टिकोणजस्ता कुराहरू समावेश गरी वर्तमान परिप്രेक्ष्यमा अनुकूल हुने गरी जनभिरुचिपूर्ण नयाँ नयाँ तथ्यहरूसहित यहाँहरूबाट निरन्तर रूपमा लेखरचना प्राप्त भइरहेमा आनन्द भूमिलाई स्तरीयरूपमा प्रस्तुत गर्दैजान सकिने हुन्छ ।
- ◆ यस पत्रिकामा प्रकाशित लेख-रचनाको सम्पूर्ण जिम्मेवारी स्वयं लेखककै अभिभारा हुनेछ ।
- ◆ समयमै लेख-रचना प्रकाशन गर्न तथा सल्लाह-सुझावका लागि anandakutivihar@gmail.com/gkondanya@gmail.com मा ईमेल गर्नसकिने छ ।
- ◆ सहयोग, सल्लाह, सुझाव तथा आलोचना, समालोचना आनन्दभूमिको निरन्तरताका लागि सम्बद्ध क्षेत्रबाट रचनात्मक सहयोगको अपेक्षा लिएका छौं ।

- आनन्दभूमि परिवार, आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, काठमाडौं । फोन - ४२७९४२०

anandakutivihar@gmail.com/gkondanya@gmail.com

नेपाल-चीन सांस्कृतिक सम्बन्धमा बुद्धधर्म

✓ चेतनाथ आचार्य, chetnath@ymail.com

चीनको पल्लो शान्सी प्रान्तको पाउची सहरमा गत असोज ३० गतेदेखि कार्तिक १ गतेसम्म २७ औं विश्व बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न भयो । चीनको मुख्य भूमिमा पहिलोपटक आयोजना भएको विश्व बौद्ध सम्मेलनमा नेपाल, भारत, श्रीलङ्का, थाइल्याण्ड, म्यान्मारलगायतका ४० देश र क्षेत्रका ४ सयभन्दा बढी प्रतिनिधिहरूले भाग लिएका थिए । बुद्धको साहिंली आँलाको हड्डी राखिएको पाउचीको फामन मन्दिरको प्राङ्गणमा विश्व बौद्ध सम्मेलनको उद्घाटन भएको थियो । यो सम्मेलनले महत्वपूर्ण अर्थ बोकेको छ । चीनको स्वायत्त प्रदेश तिब्बतका निर्वासित नेता दलाई लामाले चीनमा धार्मिक स्वतन्त्रता छैन भनेर अफवाह फैलाइरहेका बेला यो सम्मेलन आयोजना भएको छ । सन् १९६० को दसकमा चीनमा सांस्कृतिक क्रान्ति हुँदा पनि बौद्ध मन्दिर र ऐतिहासिक पुरातात्त्विक वस्तुको संरक्षणमा कुनै हानि पुऱ्याइएन । फलतः यस पटकको बौद्ध सम्मेलनमा बुद्धको दोस्रो घर चीन' नामको नारासँगे चीनले बुद्धधर्मप्रतिको लगावलाई थप उजागर गरेको छ । १ अर्ब ३७ करोड जनसंख्या भएको चीनमा ताओ धर्मपछि सबैभन्दा धेरैलेब बुद्धधर्म मान्छन् । बुद्धधर्मावलम्बी चिनियाहरूको घरमा बुद्धको मूर्ति राखिएको हुँच र चिनियाँ पात्रोअनुसार हरेक महिनाको पहिलो दिन पञ्चौ दिन (औसी र पूर्णिमा) मा उक्त बुद्धको मूर्तिमा पूजा गर्ने प्रचलन छ । गौतम बुद्धको जन्मस्थल भएकाले धर्ममा आस्था राख्ने पहिलो पुस्तका चिनियाँ र घुम्न मनपराउने दोस्रो पुस्तका चिनियाँका लागि नेपाल सर्वोत्कृष्ट गन्तव्य बन्न थालेको छ । भगवान् गौतम बुद्ध नेपालमा जन्मिएका हुन् भनेर थाहा पाउने

- यस पटकको बौद्ध सम्मेलनमा 'बुद्धको दोस्रो घर चीन' नामको नारासँगे चीनले बुद्धधर्मप्रतिको लगावलाई थप उजागर गरेको छ । १ अर्ब ३७ करोड जनसंख्या भएको चीनमा ताओ धर्मपछि सबैभन्दा धेरैलेब बुद्धधर्म मान्छन् ।

- २०१३ सालमा नेपालमा पहिलो पटक आयोजित चौथो विश्व बौद्ध सम्मेलन महत्वपूर्ण र उपलब्धिमूलक भएको मानिन्छ । .... २०४३ मंसिरमा नेपालले दोस्रोपटक १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनको आयोजना गरेको थियो । विश्व बौद्ध महासंघमा नेपालको धर्मोदय सभाले प्रतिनिधित्व गर्दै आएको छ । यो संस्था आर्थिक अभाव र सरकारको प्रभावकारी सहयोगको अभावमा असहायजस्तो बन्दै आएको छ ।

चिनियाहरूमा लुम्बिनी जाने अभिलाशा तीव्र छ । यस्तो सुनौलो अवसरमा चीनमा आयोजना भएको विश्व बौद्ध सम्मेलनमा नेपालको उपस्थिति भने त्यति प्रभावकारी हुन सकेन ।

छलफलमा समावेश विषयहरूमा भगवान् बुद्धको जन्मस्थलको विकासका लागि विश्व बौद्ध महासंघले पनि एउटा दीर्घकालीन योजना बनाएर लुम्बिनीलाई ठोस योगदान दिनुपर्छ भन्ने नेपालको चाहना तयारी र सामग्रीका अभावमा छायामा पन्यो । सम्मेलनमा नेपालले मुसलमानहरूको मकान-मदिनाजस्तै लुम्बिनीलाई बौद्ध धर्मावलम्बीहरूका लागि सबैभन्दा

यस अङ्क

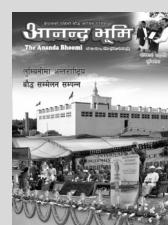

आनन्दभूमि

पढ्दौं पढ्दाओं, समयमैं वार्षिक ग्राहक बनौं

आनन्द कुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं, फोन: ४२७९४२०
E-mail : anandakutivihar@gmail.com, anandakutivihar@ntc.net.np
gkondanya@gmail.com, kondanya@soon.com

गताङ्कमा

पवित्र स्थान घोषणा गरी विभिन्न कार्यक्रम लागु गर्न प्रस्ताव राखेको थियो । नेपालले यसलाई पाउची घोषणापत्रमै उल्लेख गर्न पनि प्रयास गरेको थियो । तर नेपालको प्रस्तावलाई कार्यसमितिमा प्रवेश गराएर पछि छलफल गराउने भन्दै सम्मेलनमा कुनै छलफल गरिएन । साथै घोषणापत्रमा पनि उल्लेख गरिएन । यसो हुनुको पछाडि नेपालको आर्थिक अवस्था कमजोर हुनु र नेपाल सरकारले लुम्बिनीको गुरुयोजना प्रभावकारी कदम नचालेको कुरालाई अप्रत्यक्ष रूपमा सबैले स्वीकार गरे । नेपालले २८ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनको आतिथ्य गर्न कुरा उठाए पनि त्यसमाथि सुनवाइ भएन । राजनीतिक अस्थिरताले नेपालको छवि अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा नाजुक बनेको र विश्व बौद्ध महासंघमा अहिलेसम्म नेपालको उपस्थितिको मानार्थ उपाध्यक्षमा सीमित रहँदै प्रभाव शून्य भएकाले आगामी सम्मेलन नेपाललाई दिइनुपर्छ भन्ने नेपालको प्रस्तावलाई कुनै राष्ट्रले पनि वास्ता गरेनन् ।

विश्व बौद्ध महासंघको नेपाल उपाध्यक्ष हो । नेपालले यसभन्दा पहिले नै दुइटा विश्व बौद्ध सम्मेलनको आतिथ्य गरिसकेको छ । २०१३ सालमा नेपालमा पहिलो पटक आयोजित चौथो विश्व बौद्ध सम्मेलन महत्त्वपूर्ण र उपलब्धिमूलक भएको मानिन्छ । तत्कालीन राजा महेन्द्रको सबै देशका सहभागी पाहुनालाई लुम्बिनी भ्रमण गराउने कामले लुम्बिनीलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा उजित्याएको थियो । २०४३ मंसिरमा नेपालले दोस्रोपटक १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनको आयोजना गरेको थियो । विश्व बौद्ध महासंघमा नेपालको धर्मोदय सभाले प्रतिनिधित्व गर्दै आएको छ । यो संस्था आर्थिक अभाव र सरकारको प्रभावकारी सहयोगको अभावमा असहायजस्तो बन्दै आएको छ । तसर्थ चीनमा सम्पन्न २७ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनको हाराहारीमा आतिथ्य सत्कार गर्न नेपालको पूर्वाधार, बजेट, मानव संसाधन, प्रविधि, सुरक्षालगायतका कुरामा प्रश्न उठन् सक्ने भएकाले धर्मोदय सभाले पनि नेपालको तर्फबाट दवावमूलक तरिकाले दावी गर्न सकेन । नेपालले राखेको एउटा प्रस्तवामा भने विश्व बौद्ध महासंघका सबै राष्ट्र सहमत भएका छन् । लुम्बिनीमा २६ वटा मुलुकले आ-आफ्नो संस्कृति र परम्परा अनुसारका बौद्ध मन्दिर निर्माण गरेर भागवान् बुद्धको जन्मथलोप्रति आफ्नो कर्तव्यलाई उभ्याइसकेका छन् । तर विश्वभरिका बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको छाता संगठन विश्व बौद्ध महासंघको प्रत्यक्ष उपस्थिति जनिने गरी लुम्बिनीमा कुनै काम भएको देखिँदैन । त्यसकारण लुम्बिनीको गुरुयोजनाभित्र बसेर

- राजनीतिक अस्थिरताले नेपालको छवि अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा नाजुक बनेको र विश्व बौद्ध महासंघमा अहिलेसम्म नेपालको उपस्थितिको मानार्थ उपाध्यक्षमा सीमित रहँदै प्रभाव शून्य भएकाले आगामी सम्मेलन नेपाललाई दिइनुपर्छ भन्ने नेपालको प्रस्तावलाई कुनै राष्ट्रले पनि वास्ता गरेनन् ।

- बुद्धधर्मी चिनियाँहरूले बुद्धको पूजा गरे पनि अधिकांशले गौतम बुद्धको जन्म नेपालमा भएको हो भन्ने कुरा थाहा पाएका छैनन् ।

- चीनको राजधानी बेइजिङ्को केन्द्रभागमा रहेको थिएनमन स्क्वायरको पूर्वपट्टि राष्ट्रिय संग्रहालय छ । सन् २०११ मा विस्तार भएपछि यो संसारकै सबैमन्दा ठूलो संग्रहालयका रूपमा स्थापित छ । यो संग्रहालयको एउटा ठूलो हलमा भगवान् बुद्धका बारेमा प्रदर्शनी कक्ष छ । तर त्यहाँ कतै पनि बुद्ध नेपालमा जन्मएका हुन् भनी उल्लेख छैन ।

त्यहाँ ठूलो अनुसन्धान केन्द्र खोल्ने अथवा कुनै काम गर्न कुरामा महासंघका सदस्यहरू सहमत भएका छन् ।

चीनमा सम्पन्न भएका २७ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनमा गौतम बुद्धको जन्मथलो नेपाल हो र यसै कारणबाट आज संसारमा बुद्धधर्म प्रचारित छ भन्ने कुराको सन्देश नेपालका राष्ट्रपति डा. रामवरण यादको शुभकामना सन्देशबाट स्मरण भएको छ । डा. यादवको शुभकामनालाई सम्मलेनमा वाचन गरेर सुनाइएको थियो । यो सन्देशसँगै चिनियाँ सञ्चार माध्यमहरूको सम्मेलनको समाचार सम्प्रेषणले आम चिनियाँ नागरिकमा नेपालप्रतिको उत्साह बढेको छ ।

बुद्धधर्मी चिनियाँहरूले बुद्धको पूजा गरे पनि अधिकांशले गौतम बुद्धको जन्म नेपालमा भएको हो भन्ने कुरा थाहा पाएका छैनन् । यसो हुनुको मुख्य कारण लामो समयसम्म चिनियाँ पाठ्यक्रम तथा विभिन्न सामग्रीहरूमा गौतम बुद्धलाई भारतमा जन्मिएका हुन् भनेर उल्लेख गरिएकाले सर्वसाधारण चिनियाँमा द्विविधा उत्पन्न भएको हो । नेपालका भिक्षु तथा विद्वान् बुद्धभद्रले चीनमा आएर बुद्धधर्मको अनुसन्धान र खोज कार्यमा थुप्रै काम गरेका थिए । तर चीनमा बुद्धभद्रलाई समेत भारतबाट आएका हुन् भनेर उल्लेख गरिएको छ । चीनको राजधानी बेइजिङ्को केन्द्रभागमा रहेको थिएनमन स्क्वायरको पूर्वपट्टि राष्ट्रिय संग्रहालय छ । सन् २०११ मा विस्तार

भएपछि यो संसारकै सबैभन्दा ठूलो संग्रहालयका रूपमा स्थापित छ । यो संग्रहालयको एउटा ठूलो हलमा भगवान् बुद्धका बारेमा प्रदर्शनी कक्ष छ । तर त्यहाँ कतै पनि बुद्ध नेपालमा जन्मिएका हुन् भनी उल्लेख छैन । बुद्धधर्म भारतबाट आएको हो भनी थुप्रै ठाउँमा भारतको नाम उल्लेख भए पनि बुद्ध कहाँ जन्मिएका थिए भनी उल्लेख नहुँदा त्यो संग्रहालयमा दैनिक अवलोकन गर्न जाने हजारौ व्यक्तिलाई भगवान् बुद्धको जन्म भारतमै भएको हो कि भन्ने जस्ता द्विविधा पैदा गराउने काम गरेको छ ।

यस प्रसङ्गमा चिनियाँ अन्तर्राष्ट्रिय रेडियोको नेपाली सेवाबाट निवृत प्राध्यापक श्रीमती चाउचाउचुनले भन्नुभएको कुरा महत्त्वपूर्ण छ । केही वर्षअघि उहाँ चीनको उत्तरमा पर्ने एउटा प्रान्त भित्री मझेलियामा घुम्न जाँदा एउटा बौद्ध मन्दिर जानुभएको रहेछ । त्यहाँ चिनियाँ अन्तरिक पर्यटकलाई गाइड गरिरहेकी एउटी चिनिया युवतीले बुद्धको मूर्ति औल्याउँदै यी भगवान् बुद्ध हुन्, यिनको जन्म भारतमा भएको थियो भनिन्छन् । कैयो पटक नेपाल जानुभएको र नेपाल तथा भगवान् बुद्धका बारेमा राम्रो जानकारी भएकी प्राध्यापक चाउलाई त्यो कुरा पाच्य भएन । भगवान् बुद्ध भारतमा हैन नेपालमा जन्मिएका हुन् । नेपालको लुम्बिनीमा उनको जन्म भएको हो भनी उहाँले तुरुन्तै प्रतिवाद गर्नुभएछ । पहिले पहिलेका विद्यार्थीले पद्ने चिनियाँ पाठ्यपुस्तकहरूमा पनि बुद्ध भारतमा जन्मिएका हुन् भनेर लेखिएको थियो । अहिले सच्याएको भए आफूलाई थाहा नभएको उहाँले बताउनुभयो । आम चिनियाँ धारणामा पहिलेभन्दा अहिले धेरै परिवर्तन आएको छ । नेपाल पाकिस्तानपछिको चीनको सबैभन्दा असल छिमेकी मित्राष्ट्र हो भन्ने कुरा चिनियाँहरू मान्छन् । अनि नेपाल भ्रमण गर्ने चिनियाँको सच्या बढ्दैजाने र आवत जावतमा बृद्धि भएका कारण नेपालका बारेमा उनीहरूमा जानकारी

थिएपिंदै गएको छ । तर यो सबै क्रमिक रूपमा भइरहेकाले यसलाई द्रुतगतिमा बढाउनसकेमा नेपाललाई थप लाभ हुने कुरामा कसैको दुईमत छैन । त्यसकारण नेपालले कुटनीतिक र आर्थिक बाटोबाट चीनमा आफ्नो पर्यटकीय बजार विस्तार गर्नुपर्छ ।

चीनमा सी जिनपिड सत्तामा आएपछि रेशमी मार्गको अवधारणाबाट आर्थिक सम्बन्ध विकास गर्ने कुरालाई आक्रामक ढङ्गले बढाइएको छ । चीनका पूर्वी-दक्षिण भेगसँग जोडिएको आर्थिक गोरेटो र पाकिस्तानसँग जोडिएको आर्थिक गोरेटोसँगै रेशमी मार्ग र एकाइसौ शताब्दीको रेशमी मार्ग र सामुद्रिक रेशमी मार्गको पुनःउत्थान गरेर चीनले आफ्ना छिमेकी राष्ट्रहरूसँगको व्यापारलाई तीव्रता दिएको छ ।

रेशमी मार्गको अवधारणाले नेपाललाई पनि प्रत्यक्ष रूपमा समेट्छ । चौथो शताब्दीमा रेशमी मार्गबाट नै चीनमा बुद्धधर्मको प्रत्यक्ष रूपमा प्रवेश गरेको हो । प्रख्यात चिनियाँ बुद्धधर्मका अनुसन्धाता फासियान इस्वी सम्बत् ३१५ देखि ४१४ सम्ममा रेशमी मार्ग प्रयोग गर्दै नेपालको लुम्बिनी र भारत पुगेका थिए । त्यसैगरी इस्वी सम्बत् ६२९ देखि ६४४ सम्म बुद्धधर्मका अर्का अनुसन्धानकर्ता विद्वान सुआन चाडले त्यही रेशमी मार्गबाट नेपालको लुम्बिनीलगायत मध्य र दक्षिण एशियाका मुलुकहरूको भ्रमण गरी बुद्धधर्मका ग्रन्थ तथा महत्त्वपूर्ण सामग्रीहरू संकलन गरी चीन भित्रयाएका थिए । तसर्थ चीनको पल्लो शान्सी प्रान्तको पाउचीमा सम्पन्न विश्व बौद्ध सम्मेलनले नेपाल र चीनबीचको सांस्कृतिक तथा धार्मिक सम्बन्धलाई थप घनिष्ठ बनाउन केही ईटा थपेको छ ।

(लेखक आचार्य चिनियाँ अन्तर्राष्ट्रिय रेडियो सीआरआई नेपाली सेवा, बेझिजिङ्मा विदेशी विशेषज्ञका रूपमा कार्यरत छन् ।)

पापको फल भोग्नु नपरेसम्म मूर्खले आफूले गरेको खराब कामलाई महजस्तो ठान्दैछ । तर पापको फल भोग्नुपर्दा दुखित हुन्छ ।

- धम्मपद

मिलन बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड

हवनाठैं, पाको, न्यूरोड, काठमाडौं ।

फोन: ४२३१०३६, ४२२२०६५, फ्याक्स: ४२१६१६७

बुद्धः विचार विज्ञान र स्वतन्त्रता

केशरी बज्राचार्य, keshari.book@gmail.com

भगवान् शाक्यमुनि बुद्धले माघ शुक्ल पूर्णिमाका दिन आयुसंस्कार परित्याग गर्नुभयो । तीन महिनापछि महापरिनिर्वाणका लागि मल्लहरूको राज्य कुशीनारामा पुग्नुभयो । चर्मारपुत्र चुन्दबाट अन्तिम भोजन ग्रहण गर्नुभएको कुरा बौद्ध वाङ्मयमा उल्लेख छ । भोजनमा चुन्दले बुद्धलाई "सुकर मधु" चढाएका थिए । यसलाई अधिकांश बौद्ध साहित्यमा सुंगुरको मांस भन्ने अर्थ लगाइएको भएपनि भारतीय टेलिभिजन च्यानल जि टीभीमा बुद्ध सिरियलका निर्देशक तथा अनुसन्धानकर्ता डा. भुपेन्द्र कुमार मोदीले सुकर मधुलाई रुखमा फलेको च्याउ भनी देखाएका छन् । बौद्धिक छलफल हुनु बेसै होला ।

निर्देशक मोदीले निकै सुभबुधका साथ सुकर मधुलाई रुखमा फलेको जंगली च्याउ भनेर देखाउनुमा चुन्दप्रति न्याय गरेका छन् वा चलनचल्तीमा आएको पालि भाषाको आफ्नो अनुकूल व्याख्या गरेका छन् भन्ने विषयमा आ-आफ्नो धारणा पनि आउन सकछ । मोदीको बुधाइमा जंगली च्याउ विषालु थियो । बुद्धले एक गाँस लिनुभएपछि असजिलो अनुभव गर्दै बाँकी सुकर मधु जंगलमा लगेर जमिनमा खाल्डो खनेर गाडी देउ भनेका थिए । यसको अर्थ के बुधन सकिन्छ भने त्यो सुकर मधु सेवन योग्य थिएन । अरु कसैले सेवन नगरोसू भन्नाका खातिर जमिनमा गाड्न भनिएको हो । बुद्धलाई नै चढाउने मनसायले निकै मेहनतका साथ बनाइएको सुकर मधु अन्ततः बुद्धले एक टुक्रा लिएपछि बाँकी भाग जंगलमा लगेर जमिनमुनि गाड्न किन आदेश भयो? भन्नेतर्फ पछिका मानिसहरूले त्यति विचार गरेको देखिंदैन । बुद्ध यस विषयमा मौन बसेका छन् । मौन सम्मति लक्षणम्, मौन बसेर बुद्धले रहस्य अर्थाएका छन् । सुकर मधु खाएपछि बुद्ध महापरिनिर्वाण भए । तर सुकर मधुको कारण चाहि हैन । यो कुरा बुद्धले मौन बसेर अर्थाएका छन् ।

सुजाताको खिर भोजनपछि बुद्धलाई बोधिज्ञान लाभ भएको कुरा बौद्ध वाङ्मयमा खुलस्त छ । चुन्दको

- स्वस्थ्य र स्फुर्त अवस्थामा श्रमबाट नै मानिसको अन्तसकरणबाट ज्ञानको ज्योति उत्पन्न हुन्छ भन्ने सन्देश सुजाताको खिर भोजनपछिको सन्देश हो ।

- वैचारिक स्वतन्त्रतामा विश्वास राख्ने बुद्धका सन्देशमा कहिं कर्तै विवाद छैन । इर्षा, द्वेषलाई तिरस्कार गर्दै शान्तिका विषयमा देवदत्तलाई सम्बोधन गर्दै बुद्धले भनेका छन्- हातमा आगो समाएर अरूलाई फाल्नुअघि आफ्नै हात पोल्छ ।

सुकर मधु भोजनबाट महापरिनिर्वाण भएको चाहि हैन । किनभने तीन महिनाअगाडि नै बुद्धले आयुसंस्कार परित्याग गरिसकेका थिए । बुद्ध किन मौन भए? श्रद्धाले दिएका जस्तोसुकै बस्तु ग्रहणगर्नु बुद्धको महानता थियो । बुद्ध शास्ता थिए । चुन्दलाई निरास नबनाउने बुद्धको महाकरुणा थियो । भविष्यमा चुन्दमाथि कुनै पनि किसिमका दोषारोपण नहोस् भन्ने कुरामा बुद्ध स्वयम् सचेत थिए ।

यहाँ अर्को के कुरा बुधन सकिन्छ भने चुन्दको भोजनपछि बुद्ध महापरिनिर्वाण हुनुभयो भन्ने लोकले दोषारोपण गर्ने छन् भन्ने कुरालाई बुद्धले अगाडि नै आनन्दलाई सचेत गराउनुभएको थियो । बोधिसत्त्व सिद्धार्थलाई उरुवेल वनमा वैशाख पूर्णिमाका दिन सुजाताले चढाएको खिर भोजन र चुन्दको अन्तिम भोजन क्रमशःबुद्धको ज्ञान प्राप्ति र महापरिनिर्वाणको लागि विरकालसम्म अविस्मरणीय रहने अर्थमा बुधन सकिन्छ । यसरी बुद्धले खिर भोजन र सुकर मधुसहितको अन्तिम भोजनको महत्त्व सम्भाउनुभएको थियो । चुन्दको भोजन दोषमुक्त छ भन्ने बुधनुपर्ने हुन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि चुन्दले बुद्धलाई चढाएको सुकर मधु सुंगुरको मांस नै थियो । चिल्लो, मसालेदार थियो । यही कारण पाचनशक्ति क्षीण भएका बुद्धको महापरिनिर्वाणको कारण बन्यो भन्ने दोषारोपण बौद्ध इतरका मानिसहरूले गर्ने गरेका छन् । यो कुरालाई निर्देशक मोदीले स्पष्ट पारेका छन् ।

सुजाताको खिर भोजन र चुन्दको सुकर मधुसहितको भोजनको उल्लेख गरिए दुबै पात्रहरू तत्कालीन समाजमा अछुत मानिन्थ्यो । बुद्धले कर्मले नै ब्राह्मण र कर्मले नै शूद्र हुन्छन् भनेका छन् । कसैमाथि पनि घृणा गर्नु अनुचित छ भन्ने महान सन्देश दिएर उनीहरूको हातबाट भोजन ग्रहण गरेका थिए । यो कार्य कपिलवस्तु दरवारमा सिद्धार्थ कुमार छँदै उनले एक तपस्वीबाट अनुभव गरेका थिए । सिद्धार्थलाई चरम जातीय भेद समाप्त गर्न, दुःखबाट मुक्तिको मार्ग खोजे, शान्तिको मार्ग पत्ता लगाउने उत्कृष्ट अभिलाषा थियो । मानसिक अन्तर द्वन्द्व समाधान गर्नु थियो । महाभिनिष्ठकमणको मार्ग प्रशस्त गर्न, वैराग्य उत्पन्न गर्न र तिनीहरूको सही समाधान हुने मार्ग पत्ता लगाउनु थियो । यस्ता अनेक घटना प्रसंगहरूले गर्दा बुद्धजीवनी नै बुद्धका महान सन्देश हुन् भन्ने यथार्थ सत्यको बोध हुन्छ ।

भगवान् बुद्ध बोधिज्ञान लाभको अवसरमा सुजाताले चढाएको खिर भोजनलाई महत्त्व दिनुको पछाडि उपवास बसेर शरीरलाई गलाएर, आफूले आफैलाई दुःख दिएर ज्ञान प्राप्त हुनसक्ने छैन भन्ने सन्देश पनि गाँसिएको छ । स्वस्थ्य र स्फुर्त अवस्थामा श्रमबाट नै मानिसको अन्तसकरणबाट ज्ञानको ज्योति उत्पन्न हुन्छ भन्ने सन्देश सुजाताको खिर भोजनपछिको सन्देश हो । बुद्धजीवनीका यस्ता अनेक घटना प्रसंगलाई राम्रोसित बुझ्ने प्रयास गर्न हो भने धेरै कुराहरू आफै खुल्ने छ । मानिसको जीवनमा

आइपर्न अनेक दुःखको सामना गर्न साहस, बुद्धि विवेक सबै बुद्धजीवनीबाट नै पाउन सकिन्छ । यस्ति हुँदा हुँदै पनि शून्यतावादलाई आड बनाएर अनेक थरीका यानहरूसित गाँसेर बुद्धको उपेशलाई प्रतिकात्मक रूपमा जटिल बनाउने प्रयास पनि भएका छन् । बुद्धको उपदेशलाई सरल ढंगबाट बुझ्ने प्रयास गर्ने हो भने जीवन जगतका अनेक रहस्यहरू आफै खुल्ने छन् ।

बुद्धले आफू महापरिनिर्वाण हुनुअघि ब्राह्मण सुभद्रलाई अत्तिम भिक्षु बनाउने अनुमति प्रदान गर्दै भनेका छन् । अप्प दीप भवः आफूनो ज्योति आफै बन । कुनै ठूलो ग्रन्थमा लेखिएको छ वा मैले नै भनेको भनेर मात्र पनि ग्रहण नगर । पहिले आफूनो विवेक बुद्धिले परख गर । आफूलाई सही र ठीक लाग्छ भने मात्र ग्रहण गर । वेद, पुराण आदि ग्रन्थहरूमा लेखिएको भन्दैमा ग्रहण नगर बुद्धको सन्देश छ । मानिसलाई आफूनो विवेक विचारमा स्वतन्त्रता दिने अभिव्यक्तिको सम्मान गर्ने हक पच्चीस सयवर्ष अघि नै बुद्धले आफूनो सन्देशमा दिएका छन् । लोकतन्त्र भनिने शासनतन्त्रमा मानव अधिकार, वैयक्तिक स्वतन्त्रताका कुरा गरिन्छ । तर व्यबहारमा टाढा छ । बुद्धले वर्ण अगाडि नै मानिसलाई ज्ञानको ढोका खोल्न आफूनो विवेकलाई हतियारको रूपमा मान्ने भयरिहत छुट दिएका छन् ।

वैचारिक स्वतन्त्रतामा विश्वास राख्ने बुद्धका सन्देशमा कहिं कतै विवाद छैन । इर्षा, द्वेषलाई तिरस्कार

**बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।**

इन्द्रेणी वचत तथा ऋषण सहकारी संस्था लि.

गुरुजुधारा, काठमाडौं, फोन नं. ४३१५३४४,

फ्याक्स : ४३१०४५८

गर्दै शान्तिका विषयमा देवदत्तलाई सम्बोधन गर्दै बुद्धले भनेका छन्- हातमा आगो समाएर अरुलाई फालुअधि आफ्नै हात पोल्छ । अरुमाथि आहारिसर्गनु, ईर्ष्या गर्नु आफ्नै मन अशान्त बनाउनु हो । अज्ञान मानिसको शत्रु हो । ज्ञान त मनभित्र नै छ । मनको आँखा खोलेर हेर्नु नै सबैभन्दा ठूलो बुद्धिमानी हो । बुद्ध महान् मार्गदर्शक हुन् । बाटो त हामी आफैले हिउनु छ । अगाडि हिउनेहरू पहिले गन्तव्यमा पुग्छन् । पछि हिउनेहरू पछि नै । शील, समाधि र प्रज्ञा नै मध्यममार्ग हो । आफ्नै विवेकको कसीमा उत्रेर आफ्नो मार्ग पहिल्याउन सक्नु बुद्धिमानी हो । नेपालमा राजनीति गर्नेहरू दलगत विवाद किन गर्छन्? आफ्नै दलगत स्वार्थका लागि वा आमजनताका सुखसुविधाका लागि? बुद्धले महाभिनिष्ठमण गरेर महान् त्यागको मार्ग देखाएका छन् । के हामी देशका लागि व्यक्तिगत वा दलगत स्वार्थ त्यागगर्न चाहेदैनौ? माझीको सल्लाहले सारै गाउँ डुबाएको उखान चरितार्थ किन गर्ने? भो भयो । भाषणबाजी अब धेरै भयो । बुद्ध-जन्मभूमिका बासिन्दा भनीकन गौरव गर्ने नेताहरूमा चेतना आउनु पर्छ । सद्बुद्धि पलाउनु पर्छ । त्याग र समर्पणको भाव जागेमा शान्ति ठाढा छैन ।

बुद्धजन्मस्थल लुम्बिनीमा भारतले साउण्ड एण्ड लाइट सिस्टमको स्थापना गर्दछन् । भारतका प्रसिद्ध

फिल्म निर्देशक श्याम बेनेगलले संभाव्यता अध्ययनका लागि स्थलगत निरीक्षण गरिसकेका छन् । भारतले ठूलो धनराशी खर्च गरेर नयाँ बगैंचा र इण्डिया गेटजस्तै विशाल प्रवेश द्वार बनाउँदैछन् । ककरहवा सीमानाकालाई पक्की ठूलो मुलबाटो बनाउँदै छन् । भारतबाट आउने विदेशी तीर्थयात्रीलगायत र्यटकहरू लुम्बिनीको दर्शनपछि भारत नै फर्क्ने गर्छन् । कतै यो साँस्कृतिक अतिक्रमण त हुने हैन? लुम्बिनीलाई आधुनिक सुविधा सम्पन्न बनाउने नाममा कतै डिजेल्याण्ड बनाउने प्रयास त हैन? विदेशी पर्यटकलाई प्याकेज टुर गाइडले नेपाल प्रवेशको पत्तो नदिने गरेकै छ ।

एकातिर लुम्बिनीलाई विश्व-शान्ति नगर बनाउने गुरुयोजना बनिसकेको छ । पर्यावरणीय सन्तुलन कायम राख्ने प्रयास कर्तृबाट भएको देखिएको छैन । अनेक थरीका सम्मेलनहरू हुने गरेका छन् । कतै यस्ता गतिविधिबाट शान्तिको सुमधुर वातावरणलाई असजिलो बनाउने त हैन? लुम्बिनीको विश्वव्यापि प्रवर्द्धनको नाममा कतै यहाँको शान्तमय वातावरणलाई साँस्कृतिक अपहरण गर्ने काम भयो भने लुम्बिनी बुद्धजन्मस्थल मात्र हैन । मानिसको मनोरञ्जन गर्ने कृडास्थल बच्चो भने अरुलाई हैन हामीलाई चाहिँ अवश्य पनि मन दुख्छ । हाम्रो मन दुखाउने काम कसैबाट पनि नहोस् ।

बौद्ध वृद्धाश्रमलाई प्राप्त सहयोग

दिवंगत भिक्षु सुमंगल महास्थाविरबाट स्थापित तथा हाल बुद्धविहार भृकुटीमण्डपबाट संरक्षित बनेपाको बौद्ध वृद्धाश्रमलाई भौतिक पूर्वधार, आश्रम संचालनार्थ कुनै पनि रूपमा श्रद्धालु दाताहरूबाट सहयोगको आवश्यकता रहेको छ, यहाँहरूको आर्थिक सहयोगले मात्र आश्रमलाई निरन्तरता दिन सकिने भएकाले वृद्धाश्रम सहयोगको अपेक्षा राख्दछ ।

यसैक्रममा वृद्धाश्रमका लागि सहयोग गर्ने निम्न दाताहरूलाई वृद्धाश्रमको तर्फबाट हार्दिक साधुवाद व्यक्त गर्दछ ।

- १) बुद्धविहार भृकुटीमण्डपको दान-पात्रबाट - रु. १,३६०/- प्राप्त ।
- २) बुद्धविहारको दान-पात्रबाट - रु. २,५००/- प्राप्त ।
- ३) सुपुत्र अवनिश अधिकारीको जन्मदिनको उपलक्ष्यमा

निर्मल अधिकारीबाट- ६० केजी चामल, ४ केजी नून, ३ लिटर तेल, ४ केजी दाल, बिस्कुट ।

- ४) सुपुत्रको जन्मदिनको उपलक्ष्यमा (नाम नराञ्ज) ५०० लिटरको पानी ट्याँकी, ३० केजी चामल, ५ केजी दाल प्राप्त ।
- ५) मनिषा श्रेष्ठ, बनेपाबाट चियापानको लागि रु. २,०००/-
- ६) दयालक्ष्मी श्रेष्ठ, बनेपाबाट रु. १००/- प्राप्त ।

सहयोगार्थ सम्पर्क:

बौद्ध वृद्धाश्रम. बनेपा

फोन: ०११-६६२८४९, (तीन दोबाटो हुँदै नालाजाने ध्यानमार्ग)

नगर सम्पर्क : बुद्धविहार भृकुटीमण्डप

फोन: ९८५१०४६१८८, ४२२६७०२

बुद्धिशिक्षा व्यवहारमा पालना गरौ

चित्रराज शाक्य, तानसेत

सब्ब पापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्त परियोदपनं, एतं बुद्धानुसासनं ॥
-बुद्धवग्गो, धम्मपद

भगवान् बुद्धको आध्यात्मिक शिक्षाअन्तर्गत बौद्ध ग्रन्थ धम्मपदको बुद्ध-वर्गमा उल्लेख गरिएको उपरोक्त पाली भाषाको श्लोकको अर्थ हो- सबै पापहरू नगर्नु, कुशल कार्यहरू गर्नु, चित्त परिशुद्ध गर्नु यही नै बुद्धको शिक्षा हो । यो बुद्धिशिक्षा हेर्दा सरल देखिन्छ तर आध्यात्मिक रूपमा हेर्दा गहिरो र महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पहिलो कुरा त आध्यात्मिक शिक्षालाई गहन रूपमा बुझनु पर्ने हुन्छ । त्यसपछि शिक्षालाई राम्रो छ भनी गुणगान गाएर मात्र हुँदैन । बुद्धको आध्यात्मिक शिक्षालाई हामीहरूको गृहस्थी जीवनमा व्यवहारिक रूपमा लागु गर्नुपर्छ । नैतिक पक्षलाई उच्च राखेर ईमान्दारीपूर्वक, धैर्यपूर्वक व्यवहारमा पालन गर्दै गयौ भने यो आध्यात्मिक शिक्षाले हाम्रो जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने निश्चित हुन्छ । अन्यथा शिक्षा आफ्नो ठाउँमा हामी जहिंको तहीं रहन्छौ । वास्तवमा आध्यात्मिक शिक्षा वा धर्म भनेकै जीवनमा धारण गर्नलाई हुन्छ, धारण नगरी जीवनमा कुनै परिवर्तन आउन सक्दैन । वर्तमानमा आध्यात्मिक शिक्षा वा धर्मलाई वाणी विलासको रूपमा मात्र लिँदा, यथार्थ रूपमा व्यवहारमा पालन नगर्दा मानिसको व्यवहारमा परिवर्तन र आचरणमा शुद्धिकरण नआएको हो । राग, द्वेष, मोह, क्रोध, लोभ, ईर्ष्या, वैमनस्य आदि कलेशहरूले भरिएको हाम्रो मन वा चित्तलाई भगवान् बुद्धबाट उपदेशित विपश्यना ध्यान-भावनाको निरन्तर सही अभ्यासले मात्र शुद्ध गर्न सकिने हुँदा यही विपश्यना मार्गबाट निर्वाण वा मोक्ष प्राप्त गर्न सकिने हुन्छ ।

माथि उल्लेख गरिएको बुद्धिशिक्षालाई केही विस्तृत रूपमा चिन्तन मनन गरी बुझ्ने प्रयास गरौ । पहिलो शिक्षा, "सब्ब पापस्स अकरणं" अर्थात् सबै पापहरू नगर्नु

- भगवान् बुद्धले २५०० वर्ष पहिले संसारमा दुःख छ भन्नुभएको थियो भने मार्कर्सले २५ सय वर्षपछि शोषण छ भन्नुभयो ।

- संयोग नै भन्नुपर्दछ कि नेपालमा बुद्धधर्म र साम्यवाद दुबै मौलाउँदैछन् । संविधानसभाको पहिलो चुनावपछि संविधानसभामा कुनै पार्टीले स्पष्ट बहुमत नल्याएतापनि कम्युनिष्टहरूको बहुमत देखाए परेकोले हो कि बुद्धिजम् र कम्युनिजम्का सम्बन्धमा मानिसहरूले फेरि जिज्ञासा राख्ने गरेका छन् ।

भन्ने रहेको छ । यहाँ पापकर्म भन्नाले परजनलाई शारीरिक वा मानसिक रूपमा पीडा वा दुःख दिनु हो । अर्को अर्थमा अकुशल वा खराब कार्य गर्नु नै पापकर्म गर्नु हो । यो पापकर्म हाम्रो शरीर (काय) ले नै गर्दछ । शरीरलाई पनि मुख्य तीन भागमा विभाजन गरिएको छ- १) शरीर २) वचन ३) मन (चित्त)

शरीरको यी तीनवटा अंगहरूबाट जम्मा दशवटा पापकर्म वा अकुशल कर्महरू हुने गर्दछन् । प्रथम चरणमा यी दश अकुशल कर्महरूको संक्षेपमा चर्चा गरिने छ । पहिलो शरीर (काय) बाट तीनवटा पापकर्महरू हुने गर्दछ । १) हिंसा गर्नु- जीवहिंसा अन्य प्रकारका हिंसा गर्नु । प्राणी हिंसा गर्दा पनि पहिला व्यक्तिले मनमा मार्न सोच्छ, हतियार उठाउँदछ, प्रयास गर्दछ वा प्रयोग गर्दछ । यसरी हिंसा पुरा हुन्छ । २) चोरी गर्नु- कुनै व्यक्तिको वस्तु, नदिइकन लुकिछिपी वा बल प्रयोग गरी लिनु नै चोरी गर्नु हो । ३) व्यभिचार गर्नु- कुनै पुरुष वा महिलाले परस्त्री वा पुरुषलाई बल प्रयोग गरी व्यभिचार गर्नु हो । शरीरबाट गरिने यी तीन वटा अकुशल कार्यलाई नै कायिक पापकर्म भनिन्छ । यी तीनवटै पापकर्म शरीरको अंगबाट हुने देखिए पनि सुरुमा त व्यक्तिको वित्त मनमा नै यी नराम्रा भावना

उठने गर्दछ ।

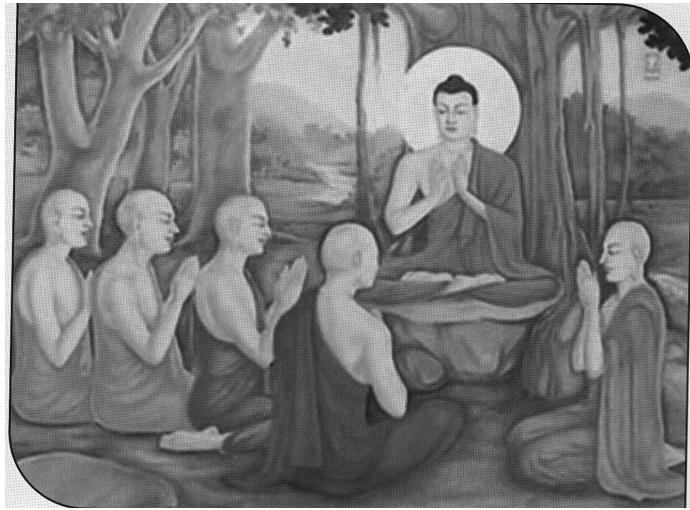
दोस्रो, वचनबाट निम्न तीनवटा पाप वा अकुशल कर्म हुने गर्दछन् १. असत्य, भुठो बोल्नु २. चुग्ली गर्नु ३. कडा वचन बोल्नु र ४. अर्थहीन बकवास गर्नु ।

तेस्रो, मनबाट निम्न तीनवटा अकुशल कर्म हुने गर्दछन् । १) लोभ गर्नु २) द्वेष गर्नु ३) मिथ्यादृष्टि (अन्धविश्वास) मा पर्नु । अन्धविश्वासमा परेर व्यक्तिले विभिन्न कुरकर्म पापकर्म गर्ने गर्दछन् ।

यसरी मानिसले आफ्ना तीन अंगबाट जम्मा दश अकुशल गर्दछन् । यी पापकर्मका मूल हेतु वा कारणहरू मुख्य तीनवटा छन्- १)

लोभ २) द्वेष ३) मोह वा मूर्खता । यसरी लोभ, द्वेष र मोहमा परी व्यक्तिले अनेक जघन्य अपराध पापकर्म गर्ने गर्दछन् । यी दश अकुशल कर्मलाई बन्द गर्ने वा त्याग्नु पर्दछ । प्रस्तुत दुई श्लोक अनुसार बुद्धको दोस्रो शिक्षा हो- "कुसलस्स उपसम्पदा" अर्थात् कुशल कर्महरू गर्नु । माथि उल्लेख गरिएको दश अकुशल कर्मलाई, शरीरको तीनवटा अंगहरू शरीर, वचन र मनबाट गर्न सकिने सकारात्मक दश कुशल वा पुण्यकार्यमा रूपान्तर गर्न सकिने हुनुपर्दछ । यसका लागि दश अकुशल कर्मका मूल कारणहरू लोभ, द्वेष र मोहलाई क्रमशः अलोभ, अद्वेष र अमोहमा रूपान्तर वा परिवर्तन गर्न सक्नु पर्दछ । यो निरन्तर नियमित अभ्यासले मात्र सम्भव हुन्छ । यसो गर्न सकेमा पुनः शरीरको तीन अंगबाट निम्नानुसार दश कुशल कर्महरू गर्न सकिन्छ- १) अहिंसा २) नचोर्नु ३) व्यभिचार नगर्नु ४) सत्य बोल्नु ५) चुग्ली नगर्नु ६) कडा वचन नबोल्नु ७) बकवास नगर्नु ८) लोभ नगर्नु ९) द्वेष नगर्नु १०) मिथ्या दृष्टिमा नपर्नु । यी दशवटा पुण्य कार्यहरूबाट व्यक्तिले पुण्य संचय गर्दछ । कुशल वा राम्रा संस्कार बनाउँदछ र धर्म कार्यमा अगाडि बढ्न सक्दछ ।

बुद्धको तेस्रो शिक्षा हो- "सचित्परियोदपन" अर्थात् चित्त परिशुद्ध गर्नु । हाम्रा चित्तहरूमा अनेक राग, द्वेष मोहरूपी क्लेषहरू विद्यमान छन् । जसले हामीलाई क्लेशयुक्त दूषित व्यक्ति बनाएको छ । असल धार्मिक व्यक्ति बन्न सकेका छैनौ, अनि यही क्लेशयुक्त अशुद्ध मनले गर्दा विभिन्न पापकर्म गराउँदछ । जसले गर्दा आफू र समाजलाई

पनि अशान्त बनाउँदछ । अतः चित्तलाई परिशुद्ध गर्न ध्यान अभ्यास नै गर्नु पर्दछ । ध्यान अभ्यासबाट मात्रै सम्भव हुन्छ । ग्रन्थ पढेर वा धार्मिक प्रवचन सुनेर मात्र सम्भव हुँदैन ।

ध्यान मन वा चित्तको एकाग्रतालाई भनिन्छ । चित्त एकाग्रता कुनै काल्पनिक कुरामा गर्नुभन्दा यथार्थ सत्य कुरामा गर्नु राम्रो हुन्छ । काल्पनिक कुरामा आधारित ध्यान काल्पनिक ध्यान हुन्छ । यसले केही सिद्धी प्राप्ति भए पनि निर्वाण मार्गमा डोन्याउन सक्दैन । अतः ध्यानको आधार सत्य र यथार्थ कुरामा हुनु पर्दछ । जस्तै आनापाना सति ध्यान अर्थात् श्वाशप्रश्वास ध्यानलाई लिन सकिन्छ । यो ध्यान गर्दा श्वाशप्रश्वासमा निविराइकन नाकको प्यालबाट श्वासप्रश्वासभित्र गएको, बाहिर आएकोलाई द्रष्टा भावले हेर्ने हुन्छ । यो ध्यानको राम्रो अभ्यास भएपछि विपश्यना ध्यानको अभ्यास गरिन्छ । विपश्यना भन्नाले बाहिरको आँखाको बन्द गरेर भित्री ज्ञानको आँखा खोलेर शरीरको भित्र अंगमा के भईरहेको छ, यथार्थ रूपमा द्रष्टा भावले हेर्नु नै विपश्यना ध्यान गर्नु हो । ध्यानको अभ्यास निरन्तर नियमित गरिरहँदा चित्त शुद्ध हुँदै जान्छ । यसरी ध्यान अभ्यास गरी चित्तलाई परिशुद्ध गर्नु नै आध्यात्मिक अभ्यास हो । यही अभ्यासबाट माथि उल्लेखित श्लोक अनुसार पापकर्म नगरिने कुशल पुण्य कार्य मात्र गर्ने चित्त शुद्ध गर्न सकिने अभ्यासमा पुग्न सकिने हुन्छ । यही नै बुद्धको शिक्षा हो । भवतु सब मंगलं ।

धार्मिक व्यक्तित्वहरूमा पनि तकराव

शुभ्रतन शाक्य, shakyashubha@gmail.com

धर्म गर्नेहरूको मन सँधै एकाग्र तथा प्रज्ञाको गंगा बग्नथाल्छ, जब बुद्धको धर्म कानमा गुप्तिन्छ । सुखा संघस्स समगी भनिन्छ । तर अज्ञानताको कारणले दुईजना धर्म गर्नेहरू भेट भयो भने तिम्रो शील पुरा कि मेरो, तिम्रो अध्ययन धैरै कि मेरो, तिमी ध्यानी कि म भन्ने विषयमा ठूलो तकराव हुन्छ । धर्मको पालना गर्नु भनेको पनि सजिलो कहाँ छ र ! दान दिनै पन्यो, शील पालना गर, ध्यान गर । कथाहरू त भन्न निकै सजिलो छ, तर व्यवहारमा उतार्नु निकै नै गाहो छ ।

एउटा प्रसङ्ग जोडौं एक जना ठूलो विपश्यना गुरुले एक युवक भिक्षुलाई भेट्न गएछ । युवक भिक्षु ग्रन्थधुर भएकोले उहाँले विपश्यना गुरु भन्ने वित्तिकै तपाईं ध्यान बस्ने त भन्नुभयो रिस उठ्यो भने के गर्नु हुन्छ भनेर सोधनुभयो । विपश्यना गुरुले आफ्नो ध्यानबाट भिक्षुको चित्त नियाल्दा राग रंजित देख्नुभयो । यो स्वभाविक हो युवा भिक्षुहरूमा यस्तो राग चित्त दुनु भनेको प्राकृतिक थियो । गुरुले भिक्षुलाई भन्नुभयो "म तपाईलाई सेक्सयल थिकिङ्गबाट पूर्ण रूपमा मुक्त गराउन सक्छु । मैले भने जस्तो ध्यान गर्नुभयो भने तपाईंमा कुनै पनि किसिमका काम-भोगको विचार आउँदैन । तपाईं रागबाट मुक्त जस्तै हुन्छ ।" यस्ति मात्रै के भनेको थियो भिक्षु आफ्नो मनको कुरा यस्ले थाहा पायो भनेर आत्तिनुभयो । तत्कालै प्रसङ्ग बदलिएर आफूलाई रिस एउटा कन्ट्रोल गर्न सिकाए पुग्छ भन्नुभयो । गुरुले पनि उहाँको इच्छा अनुसार रिस नियन्त्रण गर्ने मैत्रीभावनाको प्रयोगात्मक अभ्यास सिकाउनुभयो । हाम्रो विहारहरूमा मैत्रीको भावना पाठ त हुन्छ तर प्रयोग भएको देखिँदैन । मैत्रीभावना भनेको आफूले बुझ्ने भाषामा गर्नुपर्छ । नबुझ्ने भाषामा पाठ गर्दा मनमा रिस हुन्छ, मुखले मैत्रीपाठ गर्छ, के अर्थ भयो यस्तो ध्यानको? ध्यानको गहन अभ्यास गरेर प्रथम ध्यानबाट सुरु हुन्छ मैत्री भने कुरा प्रीति र प्रशब्दि सँगसँगै मैत्री छोड्ने हो भने कुराहरू सिकाएर उहाँ विहारबाट विदा हुनुभयो ।

गुरुले पछि भन्नुभयो उहाँको इच्छा भिक्षुलाई अशुभ भावनाको अभ्यास गराई काम कल्पनाबाट मुक्त गराउने र उहाँ त्यसपछि जता गएपनि भयो स्वतन्त्र भयो कुनै शील विश्रिएला

- हाम्रो विहारहरूमा मैत्रीको भावना पाठ त हुन्छ तर प्रयोग भएको देखिँदैन । मैत्रीभावना भनेको आफूले बुझ्ने भाषामा गर्नुपर्छ । नबुझ्ने भाषामा पाठ गर्दा मनमा रिस हुन्छ, मुखले मैत्रीपाठ गर्छ, के अर्थ भयो यस्तो ध्यानको?

- यैन र प्रेमको मिलन विन्दु एकै भएपनि बौद्ध अभ्यासमा राग चित्तको ठाउँमा छन्द चित्त हुने भएकोले प्रेमको अर्थ फरक पर्ने गर्छ । यदकदा धैरै ध्यान बस्ने साथीहरू सांसारिक नै हुन नसक्ला भनेर लामो ध्यान शिविरमा ध्यान बस्न चाहैँदैन् । विशेष गरी अमेरिकन साधकहरूले ध्यान गरेपछि सेक्स गर्न मनलागेन भने के गर्ने भनेर जिज्ञासा राख्छन् ।

भने चिन्ता भएन भिक्षु भएको सार्थक भयो । तर त्यो कुरा नव युवक भिक्षुलाई स्वीकार्य भएन । त्यस भिक्षुलाई मात्र होइन, त्यस गुरुसँग ध्यान सिक्ने कसैलाई पनि यो कुरा अहिलेसम्म पचेको छैन रे । उहाँ अहिले ६१ वर्षको हुनुभयो । काठमाण्डौको विया पसलहरूमा सँधैजसो भेटघाट हुन्थ्यो । सुरसुस्को भेटघाटमा ध्यानको विषयमा ठूलो विवाद भयो मैले "तपाईंले सिकाएको ध्यान सबै कात्पनिक हो ।" भन्तै तर त्यो गुरु कहिल्यै रिसाउनु हुन्थ्यो, विभिन्न उपमा राखेर मलाई ध्यानको बारेमा भन्नुहुन्थ्यो । सूक्ष्म रूपमा वेदनाको जाँच गर्नुपर्छ भनेर भन्नुहुन्थ्यो । उहाँले मेरो मनको सबै कुरा रिड गर्नुहुन्थ्यो र "तिम्रो मन दुर्योधनको जस्तै छ सबै कुरा बुझ्छ तर पालन गर्न सक्दैन" भनेर भन्नुहुन्थ्यो । म पनि उहाँसँग कहिल्यै रिसाएको छैन । तर हाम्रो वैचारिक रूपमा केहि बेमेल थियो । उहाँ सँधै तिमी घरमा ध्यान बस्दा कस्तो भयो भनेर सोध्ने गर्नुहुन्थ्यो । म भुठो बोल्न सकिदैन थिएँ, किनकि उहाँले भुठो बोल्यो कि थाहा पाउनुहुन्थ्यो । एकदिन मैले "म एकलै बस्दा मन चञ्चल हुन्छ" भनेर भने । उहाँले एकलै कोठामा ध्यान गर्दा हिरि ओतप्प (नराम्रो काम गर्न लाज र डर) हुँदैन अलिकति केहि हुने वित्तिकै सुल्त मन लाग्ने कम्युटरमा सिनेमा हेर्न मन लाग्ने आदि होला । हिरि ओतप्प लाज र डर नभइकन धर्मको

अभ्यास हुँदैन, त्यसैले विहारमा गएर ध्यान गर भन्नुहुन्थ्यो । उहाँले एक दिन मसँग भेटेर एउटा अर्को घटनाको बारेमा बताउनुभयो ।

उहाँले एक जना विहानैदेखि रक्सी खानुपर्ने मान्छेलाई ध्यान सिकाउनुभएको रहेछ । उसले रक्सी पुरै खान छोड्यो रे । पछि त्यस्ले स्वास्नीसँग पनि शारीरिक सम्बन्ध राख्न छोडेपछि तिनले गुनासो पोख्न थालिन् आफ्नो लोग्ने अर्को केटीसँग सल्केछ छ कि भनेर । अनि त्यो कुरा गुरुले थाहा पाएर लोग्ने स्वास्नी दुबैलाई ध्यान राखेर पञ्चशीलको तेस्रो शीलको मतलव आफ्नो स्वास्नी हुँदाहुँदै अस्त्रसँग सम्बन्ध नराञ्जु भनेको हो । सम्बन्ध राख्दै नराञ्जु भनेको होइन भनेर सम्भाएपछि उनीहरुको दिनचर्या फेरि पहिले जस्तै बन्यो । तर गुरुले रक्सी खानलाई पुरै पञ्चशीलविस्त्र भएकोले प्रतिबन्ध लागाउनुभएको थियो । तर ध्यान बलियो हुँदै आउँदा त्यस लोग्नेमा वैराग धेरै भएकोले कामवासना खासै आउँदैन थियो । एकदिन श्रीमतीले कामभोगको इच्छालाई लोग्नेले पुरा नगरेको भोकमा रिसले चुर भई जबरजस्ती लोग्नेलाई रक्सी सेवन गराइन् । त्यसको भोलिपल्ट गुरुसँग क्षमायचाना गर्न लोग्ने-स्वास्नी दुबैजना आए । लोग्नेले गुरुलाई म अब चाँडै मर्छुजस्तो लाग्छ, मैले पञ्चशीलालना गर्न सकेन भन्यो । एक हप्तापछि लोग्ने मन्यो । गुरुले भन्नुभयो पञ्चशील ध्यानको उच्चतम विन्दु छोएर धर्म धारण गरिसकेको मान्छेले पञ्चशील बिगान्यो भने मर्ने सम्भावना धेरै हुन्छ अभ गृहस्थहरु अरहन्त भयो भने तुरुस्तै चीवर लगाउनु पर्छ एकदिन कट्चो भने मर्छ भनेर भगवान् बुद्धले बताउनुभएको छ ।” उहाँले भन्नुभयो । सिद्धार्थ गौतम र यशोधाराको प्रणय सम्बन्ध दीपकर बुद्धको पालादेखि जन्मजन्मान्तरको थियो । उनीहरुको त्यो पवित्र सम्बन्ध राग रजित नभएर छन्द भन्ने चैतसिकले उत्प्रेरित थियो । पालि त्रिपिटकमा शीलवानहरुको छन्द (राम्रो इच्छा) पुरा हुन्छ भनेर लेखिएको छ । यशोधारादेवी र सिद्धार्थ गौतम दुबै शीलवान् थिए । त्यसैले यशोधाराले दीपकर बुद्धलाई “सिद्धार्थको पारमिता पुरा गर्न म हरेक जन्ममा जीवन साथी बनेर पारमिता पुरा गर्न सहायक बन्न सकुँ” भने प्रार्थना गरेर आएको कुरा पुराभयो । यसलाई अर्को तरिकाले विचार गर्दा एक भिक्षुको कुनै महिलासँग साथीको सम्बन्ध हुन्छ भने त्यो कुनै रागले मात्र हुन सक्दैन । त्यस अलावा विल्कुलै राग रजित नभएको पारमिताको सहायक हुने चित्त छन्द चैतसिकको बलियो सम्बन्ध पनि हुनसक्छ भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । केहि महिनाअगाडि मेरो एक जना लामा साथीले “तिब्बेतिएन आर्ट अफ लभ” भन्ने किताब दिनुभयो । त्यसमा भिक्षुहरुको यौन मनोविज्ञान तथा कुण्ठा व्यवस्थापन गर्ने शैलीलाई प्रष्ट गरिएको थियो, जस्का लेखक स्वयम् तिब्बती भिक्षु थिए ।

यौन र प्रेमको मिलन विन्दु एकै भएपनि बौद्ध अभ्यासमा राग चित्तको ठाउँमा छन्द चित्त हुने भएकोले प्रेमको अर्थ फरक पर्ने गर्छ । यदाकदा धेरै ध्यान बस्ने साथीहरु सांसारिक नै हुन नसकला भनेर लामो ध्यान शिविरमा ध्यान बस्न चाहूँदैनन् । विशेष गरी अमेरिकन साधकहरुले ध्यान गरेपछि सेक्स गर्न मनलागेन भने के गर्ने भनेर जिज्ञासा राख्छन् । त्यतिबेला गुरुले भन्नुहुन्छ अनागामी नपुगेसम्म शीलपालन गरी मानिस शारीरिक यौनबाट मुक्त हुनसके पनि मानसिक यौनबाट मुक्त हुँदैन, त्यसैले डराउनु पर्दैन, अनागामी हुनु भनेको सजिलो कुरा होइन, श्रोतापन्न त हुन एकदमै गाहो छ भने आनागामी हुनलाई पहिला सकृदागामी हुनुपन्यो । त्यो पनि कहाँ सजिलो छ? भनेर भन्थे । ध्यान गर्नहरुको रिस कम हुँदै जान्छ । मैत्री बृद्धि हुँदै आउँछ । त्यसैले ध्यानबस्ने गर्दा भनै पारिवारिक सम्बन्धमा निस्वार्थ भावना पलाउँछ । अष्टशील पुरा पालाना गर्नसक्ने नभएसम्म अनागामी हुने सपना नदेखेनी हुन्छ । त्यसैले लोग्नेस्वास्नी, केटाकेटी, किशोरकिशोरीहरु ध्यान गर्न नडराउनुहोस भनेर गुरुले सँधै सम्भाउनुहुन्यो ।

धर्म गर्न निकै गाहो छ । सबैभन्दा सजिलो जातक कथाहरु एक आपसमा सुन्नु र सुनाउनु मात्रै हो । शीलपालन गर्ने, ध्यान बसेर समाधि बलियो बनाउने, प्रज्ञाको विकास गर्न भनेको सजिलो छैन । अहिलेको ७९ कर्मापा गुरु पनि बुद्धका पालामा एक सराह भन्ने पागल भिक्षु थिए जो रक्सी खाएर होहल्ला गरेर हिँड्ये । एक दिन भगवान् बुद्धले कस्ता राखेर उहाँलाई तन्त्रको शिक्षा दिनुभयो । त्यहाँदेखि उहाँले धर्मलाई तान्त्रिक बौद्ध अभ्यासको माध्यमबाट अहिलेसम्म रक्षा गर्दै आउनुभएको छ । यस घटनाबाट पनि थाहा हुन्छ बोधिसत्त्वहरु तथा तूला तूला गुरुहरु पनि पहिला हामीजस्तै शीलमा बस्न गाहो मान्ने वा नसक्ने थिए । उहाँहरुले क्रमिक अभ्यास गर्दै लगेर पछि बुद्धसम्म पनि बन्न सफल भए । मेरा गुरुहरु भन्नुहुन्थ्यो हाम्रो मन भनेको देवदत्तभन्दा पनि हरामी छ, होस राखेर अप्रमादि भएर बस्नु भनेर भन्दाभन्दै पनि उपदेशहरू सुन्दासुन्दै पनि मेरो दिमागमा क्रिमिनल थिङ्किङ्गहरु आइरहथ्ये । हाम्रो दिमाग नै शैतानको बास हो, अलि होस राख्न नसक्ने वित्तिकै गित्यासै पथ्यो । बुद्धधर्म धेरै राम्रो छ, तर त्यसको पालना गर्ने मानिसहरु तपाईँ हामी साधारण मानिसहरु जस्तै हुन् । सबै शतप्रतिशत बुद्ध होइनन्, कमी कमजोरीहरु छन् किनकी हाम्रो सामन्ती मनले हामीलाई दास बनाएर बसेको हुन्छ । यस धर्मचर्यायुक्त लेख पढ्ने तपाईँहरु सामन्ती मनको गुलामीबाट मुक्त भई निर्वाण प्राप्त गर्न सकुन् । कमसे कम पञ्चशील धर्मपालन गर्न सकुन् भन्ने कामना गर्न चाहान्छु । लेख पढ्नुभएकोमा साधुवाद ।

बिचरा बुद्ध !

॥ निरज गोविन्द श्रेष्ठ

“ओम मानी पेमे हुँ, ओम मानी पेमे हुँ ।”

लेबनानको राजधानी बेर्लतको व्यस्त सडकको छेउबाट हिँड्दै गर्दा यो टिक्कियन मन्त्रको ध्वनि मेरो कानमा गुन्जिन पुग्यो ! मैले सर्खे, म कतै काठमाडौंको बौद्ध अथवा स्वयम्भूनाथको गुम्बामा त छैन ।

बगैचाको बीचमा रहेको एउटा सुन्दर महलबाट यो ध्वनि आइरहेको थियो । त्यो सुन्दर महल नजिकै पुग्दा ‘बुद्ध बार’ लेखिएको साइनबोर्ड देख्दा मलाई भन् आश्चर्य लाग्यो । भित्र अफै पनि निरन्तर सुमधुर संगीत ‘ओम मानी पेमे हुँ गुन्जी नै रहेको थियो । बिस्तौरै मैले त्यो सुन्दर महलभित्रको ‘बुद्ध बार’ मा प्रवेश गरे । प्रवेशद्वार नजिकै बुद्धको विशाल र ज्वाजल्यमान मूर्ति रहेछ ।

नेपालबाट यति पर जहाँ मूलतः सिया र सुन्नी मुसलमान अनि कमै संख्यामा मात्र इसाई धर्मावलम्बीहरू छन्, यस्तो ठाउँमा मेरो आफ्नो गृह अञ्चल लुम्बिनीमा जन्मेका बुद्ध भगवान्लाई शान्त मुद्रामा देख्न पाउँदा मलाई आफ्नो नजिकका नातेदारर फेला परेको जस्तो लाग्यो । म पुलकित भएँ, मनमा उथल पुथल भयो । कसरी हाम्रा गौतम बुद्ध यहाँसम्म आइपुगे? यो विरानो देशमा कसरी बुद्धधर्म आइपुग्यो भनी म मनमनै सोच्दै मात्र के थिएँ एकजना सेतो सर्त कालो पाइन्ट र अलिकति दाढी पालेका लेबनानी नागरिक मेरो सामुन्ने आए । उनले तपाईंले यहाँ ठाउँ रिजर्भ गर्नुभएको छ भनी मलाई सोधे । म छक्क परे । आफ्नै देशको भगवान्को दर्शन गर्न पनि मैले के ठाउँ रिजर्भ गर्नुपर्छ र?

करीब १२ मिटर उचाइको शान्त मुद्रामा बसेका भगवान्को मूर्ति महलको बीचमा अवस्थित थियो । मूर्तिको वरिपरि टेबल र कुर्चीहरू सजाएर राखिएका थिए । तपाईं कहाँबाट आउनुभएको? उनले विनम्रतापूर्वक सोधे । म नेपालबाट हो भन्ने थाहा पाएपछि उनले भन्ने, ‘त्यसो भए म तपाईंलाई बुद्धको अगाडिको टेबल दिन्छु । अब चाँडै नै यहाँ डिनर सुरु हुनेवाला छ, तपाईंलाई पिउन के त्याउँ?’

- तपाईंको देशमा यस्तो ‘बार’ छैनन् र? मैले जवाफ दिएँ- छैनन् ! उनले अचम्म मान्दै भने बुद्धको जन्म देशमा नै ‘बुद्ध बार’ छैनन्? उनको भनाइ मलाई उपहासपूर्ण लाग्यो ! यस्तो लाग्यो- मानौं भगवान् बुद्ध ‘बुद्ध बार’ का ब्रान्ड एम्बेसडर हुन् !

- बुद्धलाई ब्यापारिक प्रयोजनको माध्यम बनाइ उनकै आदर्शविपरीत यस्तो काम भइरहँदा के हामी साँचिकै त्यति निरीह नै छौं त? एकछिन सोचौं ।

- बुद्धको जन्मभूमिको विवादले हामीलाई जसरी संवेदनशील बनायो, त्योभन्दा बढी भगवान् बुद्धको अपमान गर्दै बुद्ध बार खोलिनु हाम्रो आस्था र विश्वासप्रति प्रहार हो भन्ने मैले महसुस गरेको छु । यी कुराहरूलाई चटककै विर्सेर हामी सर्थै गृहकलह र आपसी दुन्दुमा मात्रै बलिभरहने र यस कुराको शान्तिपूर्ण प्रतिवाद नगर्ने हो भने बुद्धले संसारभरिका ‘बुद्ध बार’ हरूमा बुद्धमूर्तिअगाडि भडकिलो नृत्य, मदिरा र मांससेवनलाई निरीह भएर हेरिरहनुपर्ने भयो ।

बिचरा बुद्ध ! कठैबरा !

नभन्दै एक हुल युवायुवतीहरू एक आपसमा अंकमाल र चुम्बन गर्दै बुद्धको वरिपरिको टेबलमा हाँस्दै बस्न थाले ।

उनीहरूले जब हिवस्की, वाइन, बियर र थरीथरीका मांसहारी स्न्याक्सहरू मगाउन थाले, अनि पो मलाई थाहा भयो यो भगवान् बुद्धको मन्दिर नभई मादकपदार्थ सेवन गरी नाच्ने, गाउने र रमाइलो गर्ने ठाउँ पो रहेछ । ए गाँठे के हो यस्तो यो?

सिद्धार्थ गौतम, जो लाउँलाउँ र खाउँखाउँ भन्ने उमेरमा सांसारिक दुःख र पीडाबाट मुक्त हुने चाहनाले सत्य र शान्तिको खोजीमा लागि बुद्धमा परिणत भए । जसले आफूले आर्जेको पञ्चशीलका उपदेशहरू हिसा

नगर्नु भुटो नबोल्नु, लोभ नगर्नु, व्यभिचार नगर्नु र लागूपदार्थ सेवन नगर्नु भन्ने सिद्धान्तहरू संसारलाई दिए, आज तिनै भगवान् बुद्धको मूर्ति स्थापना गरी मूर्तिकै अगाडि त्यसविपरीत कुराहरू भएको देख्दा मलाई बुद्ध भगवान् र बुद्धधर्मावलम्बीहरूको अपमान भएको महसुस भयो । धन, सम्पत्ति, सुखसयल, दरबार राज्यभोगको समेत लोभ नगरी सबै भौतिक सुखसुविधा त्यागेर हिँडेका राजकुमार सिद्धार्थ गौतमको नाम बेची यी विदेशीहरूले डलर कमाउने माध्यम बनाएको देख्दा मलाई अलिकति रिस, केही घृणा अनि रलानि भएर आयो ।

भगवान् बुद्धको नाम बेचिरहेको ठाउँमा मादक पदार्थ र मासुको परिकार मगाएर खान मेरो अन्तर्मनले दिँदैनथ्यो ! म ठूलो असमन्जसमा थिएँ । वेटरले सोधेतपाई घहिलोपठक हो? तपाईंको देशमा यस्ता 'बार' छैनन् र? मैले जवाफ दिएँ- छैनन् ! उनले अचम्म मान्दै भने बुद्धको जन्म देशमा नै बुद्ध बार छैनन्? उनको भनाइ मलाई उपहासपूर्ण लायो ! यस्तो लाभ्यो- मानौ भगवान् बुद्ध 'बुद्ध बार' का ब्रान्ड एम्बेसेडर हुन् ! उनी अझ थप्दै गए- यस्ता बार त संसारभरि बनेका छन् । लन्डन, पेरिस, जेनेभा, प्राग, बुडापेस्ट, मास्को, किम, दोहा, दुबई, कायरो, मनिला, मेकिस्कोमा यी 'बार' हरू खुलिसकेका छन् । संसारका अरु ठूला सहरहरूमा पनि 'बुद्ध बार' खोल्ने योजना छ, यसका मालिक रेमन्ड भिसनको सम्भावित विवादाबाट बच्न यस्तै प्रकृतिको रेस्टुरेन्ट 'बी-बार' का नामबाट भगवान् बुद्धले बुद्धत्व र महापरिनिर्वाण प्राप्त गरेको देश भारतको राजधानी नयाँ दिल्लीमा समेत खुल्दै छ भन्ने सुनेपछि म विक्षिप्तजस्तै हुन पुगें ! उनको बोली मेरो मुटुमा सिसाको गोली बराबर लागिरहेको थियो । मनमनै सोचै ! यसरी बुद्धलाई व्यापारिक प्रयोजनको माध्यम बनाइ उनकै आदर्शविपरीत यस्तो काम भइरहँदा के हामी साँच्चिकै त्यति निरीह नै छौं त? एकछिन सोचौं । यो बार, जहाँ मदिराको सेवन भइराखेको छ, जहाँ मातेका युवायुवती नाचगानमा मस्त छन्, जहाँ विभिन्न प्रकारको मासुको स्न्याक्स चलिरहेको, त्यो ठाउँमा अरु धर्मावलम्बीका आदर्श पुरुष वा भगवान्हरूको मूर्ति स्थापना गरिदिने र उनीहरूकै नामबाट मदिरालाएको नामाकरण गरिदिने हो भने के उनीहरू चुप लागेर बस्लान्? शंकै लाग्छ ।

केही वर्षअघि फगानिस्तानमा संसारमै दुर्लभ र प्राचीन बुद्धको ५० मिटर अग्लो मूर्ति अतिवादीहरूले पूर्णरूपमा नष्ट गरिदिँदा पनि हामी चुप लागेर बस्यौं । मानौं पुरातात्त्विक महत्त्वको त्यो प्राचीन सम्पदा हाम्रो चासोको विषय नै होइन ! हामी घरभित्रकै भगडामा व्यस्त छौं ! राज्यको पुनःसंरचना र अरु कुरामा संविधानसभामै अड्केका छौं ।

प्रकृतिले हामीलाई हिमालको स्वच्छ हावापानी, आनन्दमय प्राकृतिक दृश्य, बाहै महिना निरन्तर बगिरहने नदीनाला, अन्यत्र नपाइने जडीबुटी, संसारको सबै ठाउँमा पाइने मौसम, धार्मिक तीर्थस्थानहरू वरदानस्वरूप दिएकी छन् । यिनको सही सदुपयोग गर्न सकेमा नेपाललाई आर्थिक रूपमा सम्पन्न बनाउन कति बेर लाग्दैन । तर यी कुराहरूलाई ध्यानमा नराखी संविधानसभामै हामी सधै अड्किरहिरहने हो भने एक अविकसित मुलुकको रूपमा हामी सधै हेपिएर रहने छौं ।

हामी अति नै सहनशील छौं, सहिष्णु छौं । परापूर्वकालदेखि नै एकअर्काको धार्मिक आस्थाको सम्मान गर्नु हाम्रो विशेषता रहँदै आएको छ । तर हामी कतै हाम्रो सहिष्णुताकै कारण हाम्रो आस्थामाथि पटकपटक प्रहार भइरहेको त छैन ! इतिहासमा कतै पढेको थिएँ, चौथो शताब्दीको पूर्वार्द्धमा भारतका एक बर्बर शासक धियासुद्धीन तुगलकले बराह मन्दिरबाहेक हाम्रा सबै मठमन्दिरहरू नष्ट गरेका थिए । ब्रह्माण्डका भन्डै एक चौथाई मानिसका आस्थाका प्रतीक भगवान् बुद्धलाई २१ औं शताब्दीमा आइपुग्दा पनि व्यापारिक स्वार्थ पूरा गर्न कुनै एक व्यक्तिले यसरी निम्न कोटिको व्यवहार गरिरहँदा हामी निरीह भएर नै बस्ने हो त?

भगवान् बुद्धको जन्मभूमिको विवादले हामीलाई जसरी संवेदनशील बनायो, त्योभन्दा बढी भगवान् बुद्धको अपमान गर्दै 'बुद्ध बार' खोलिनु हाम्रो आस्था र विश्वासप्रति प्रहार हो भन्ने मैले महसुस गरेको छु । यी कुराहरूलाई चटकै बिर्सेर हामी सधै गृहकलह र आपसी द्वच्चमा मात्रै बल्किरहने र यस कुराको शान्तिपूर्ण प्रतिवाद नगर्ने हो भने बुद्धले संसारभरि 'बुद्ध बार' हरूमा बुद्धमूर्तिअगाडि भड्किलो नृत्य, मदिरा र मांससेवनलाई निरीह भएर हेरिरहनुपर्ने भयो ।

बिचरा बुद्ध ! कठैबरा !

बुद्ध र मार्क्स

- डा. गणेश माली

जब आए बुद्ध यहाँ,
(२५०० वर्ष जति अधि)
तब देखे उनले
कि सारा प्राणीहरू दुःखी छन् ।
अनन्त बार फेर्दे जुनी, भोगदैछन् दुःखहरू
जन्म, जरा, व्याधि मृत्युको दुःख,
अतृप्त वासनाहरू, मानसिक पीडाहरूको दुःख,
संघर्ष, द्रन्द र युद्धहरूको दुःख,
सर्वत्र दुःखै दुःख ॥१॥

त्यागी राजसी जीवन, बनी श्रमण, खोजे उनले
दुःखबाट मुक्तिको मार्ग ।
भेटाए आखिर सुनौला निर्वाणको नौलो बाटो,
शील, समाधि र प्रज्ञाको बाटो,
मैत्री-कर्सण-मुदिता-उपेक्षाको बाटो,
घुमीघुमी यस धरतीमा
खोले मुक्तिको द्वार, सबको लागी ॥२॥

जब मार्क्स आए यहाँ,
(३०० वर्ष जति अधि)
तब देखे उनले कि यहाँ,
मुद्विभर सामन्तहरू,
राजा-रजौटा र भाइ-भारदारहरू,
धन र शक्तिको दुप्पामा बसी,
भूमि सब आफ्नै गरी,
विलासी जीवन बिताइरहेछन् ।
जबकि देशका असली जनता
बनी सर्वस्वहीन, किसान र मजदूरहरू,
दासत्वको जीवन गुजारी रहेछन् ॥३॥

फुके मार्क्सले शंख क्रान्तिको
बिउंताए देशका जनतालाई
जाग उठ गर क्रान्ति,
बनाइ भूमि सबको साभा,

गर अन्यायको अन्त ।
काम गर्नु सब मिली सामर्थ्य अनुसारको,
गर्नु उपभोग सब मिली गच्छे अनुसारको ॥४॥

बुद्ध र मार्क्स,
ध्येय दुवैको एउटै —
कि गरौ दुःखीहरूको दुःखको अन्त ।
तर देश काल परिस्थिति बेगलै,
समस्याहरू बेगलै,
समाधानहरू बेगलै ।
तर छैन यस लोकमा अझै,
दुःख अशान्त अन्यायको कमी ।
जसरी बुद्धपछि पनि लोकमा,
भएन दुःखको अन्त, दुःखमा कमी,
त्यसरी नै मार्क्सपछि यस लोकमा
होला र कतै दुःखको अन्त दुःखमा कमी? ५॥

यो परिवर्तनशील विश्वमा,
हेतुबाट उत्पन्न हुने सबै धर्महरूको,
हुन्छ निरोध हेतुहरू हुन गए निरोध,
आउँदै गर्छन् युग युगमा दुःखहरू,
नयाँ रूप लिई मुकुण्डो फेरी,
आउँदै गर्लान् श्रष्टार द्रष्टाहरू
नयाँ नयाँ विचार र वादहरू लिई ॥६॥

जसरी आउँछन् नदीहरू चारैतिरबाट
जान्छन् विलाई अथाह सागरमा,
त्यसरी नै युग युगमा यस लोकमा,
आउँदै गर्लान् दुःखहरू नयाँ
अनि द्रष्टा र श्रष्टाहरू पनि,
तर यो लोकको चालावाला रहनेछ यस्तै—
अचिन्त्य, अगम, अनन्त अपार ॥७॥

नयाँ कृति : दरबारभित्र दरबारबाहिरबाट

राजा, राजसंस्था र हिन्दू सम्राट्

लोकदर्शन बज्राचार्य

म राजाको प्रमुख निजी सचिव भएको र राजा र राजसंस्था भएको देशबाट गएकाले सो विषयमा विशेष ध्यान दिई संसदीय व्यवस्था, संसद, न्यायपालिका र कार्यपालिकामा केकस्तो स्थान हुन्छ, हुने रहेछ भन्ने विशेष जोड दिई व्यापक चर्चा परिचर्चा भयो, त्यस सन्दर्भमा विभिन्न राजनीतिक व्यक्तिले स्पष्ट पारी भन्नु भएका थियो- उदाहरणार्थ -

सर आइमर्जेनीले संविधानभित्र र बाहिररहेका राजा र राजसंस्थाबारे व्यापक चर्चा गरी भन्नुभएको थियो-

१. राजसंस्थाको दुईवटा छुट्टाछुट्टै स्थान र मर्यादा रहेको र समुचित रूपमा छुट्टाछुट्टै भए तापनि एक अर्कासित प्रभाव परेको हुन्छ ।

२. King as an Individual a portion (व्यक्तिको हिसाब) याने राजाको आफ्नो छुट्टै व्यक्तिगत काम कारवाही र व्यक्तिको पहिचान हुने र स्थान स्वतन्त्र रूपले रहेको हुन्छ तैपनि राजाबाट (रानी) व्यक्तिगत रूपमा गर्न-गराइने र हुने गरेकोमा अरु राजाको स्थानमाथि गर्नुपर्ने र हुने काममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष स्थले असर परेको हुन्छ, जस्तै- बेलायतमा परम्पराअनुसार चलिआएका कामकुरामा रानी वा अधिराजकुमार र अधिराजकुमारीबाट गर्ने-गराउने काममा प्रत्यक्ष असर जनतामा पर्ने हुन्छ ।

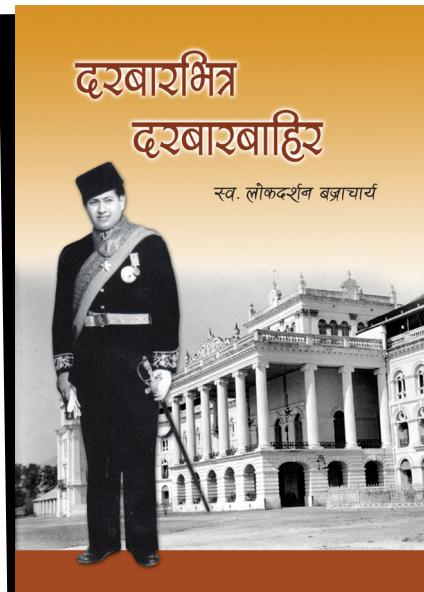
रानी र अधिराजकुमारीहरूबाट लगाउने पहिरहनमा पनि जनताले अनुसरण गर्ने गरेका हुन्छन् । जस्तै उहाँहरूबाट आइमाईले लगाउने पहिरनको पनि प्रत्यक्ष असर जनतामा पर्दौ रहेछ । उहाँहरूले लेडिज क्याप आइमाईले लगाउने टोपी भएबाट बेलायतका धेरैजसो आइमाईहरूले टोपी लगाउने चलन छ ।

साथसाथै औँखासम्म आउने जाली लगाउन थालेपछि सो पनि बेलायतका आइमाईहरूले लगाउन थाले । त्यस्तै महारानीका श्रीमान् र युवराज तथा अधिराजकुमारीहरू स्कटिस पहिरन आइमाईले लाउने जस्तो स्कर्ट लाउन थालेपछि सोको पनि प्रचलन बेलायतका पुरुषहरूले पनि लाउने गरी स्कटिस पहिरनको चलन चल्यो ।

दोस्रो- रानीको स्थानमा कानुनमा आबद्ध भै आफ्नो चालचलन र व्यवहारमा लागू हुने रहेछ । जस्तै- कानून नबनेसम्म सो बन्देज राजपरिवारका सदस्यहरूलाई नलाग्ने । बनेपछि त्यसैभित्र रही आफ्नो कार्यशैली प्रचलनमा ल्याउनुपर्ने हुन्छ । ऐन बनिसके पछि ऐनमा उल्लेखित मर्यादाभित्र रही पालन गर्नुपर्ने हुन्छ । Regal Right (कानुनबाट प्रदत्त अधिकार) सबैलाई बरोबर लागू हुने गर्छ ।

३. संवैधानिक र पुर्ख्योली अधिकार- त्यस देशको अधिकार भित्र राजारानी र राजपरिवारका सबै सदस्य सबैले संविधानमा उल्लिखित सबै अधिकार प्रदान गरेमा हुन्छन् ।

४. चौथो अधिकार भित्र कुनै ऐन कानुन, संविधानमा उल्लेख नभएका र सङ्केतकालीन अवस्थामा प्रयोग गर्नुपर्दा आफू रहेको राजसंस्थामा निहित अधिकार विशेष अवस्थामा प्रयोग हुन्छन् । सो अधिकार संयुक्त राज्य अमेरिका, बेलायतमा विरलै प्रयोग गरिन्छ, सो पनि सम्भव भएसम्म प्रधानमन्त्रीको रायसल्लाह-अनुसारै-कहिलेकाही विरलै यदाकदा प्रयोग गरेका पाइन्छन् । प्रायः हुन सकेसम्म प्रयोगै गर्दैनन् । सो अधिकार प्रयोग नै नगरी संविधान अनुसारै राज्य सञ्चालन गर्नुहुने गरेको रहेछ ।

- काढ्ग्रेस पार्टी धार्मिक दृष्टिले निरपेक्षतामा विश्वास राख्ने भएको हुँदा त्यसको विरोधमा यो संस्थाको हिन्दूसापेक्षताको मान्यताअनुसार हिन्दूस्तान (भारत) नै हिन्दू राज्य हुनुपर्ने सबमन्दा ठूलो उद्देश्य रहेको छ ।

- काढ्ग्रेसको नेता प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहरू निरपेक्षताको प्रवर्तक र संविधानमा समेत निरपेक्षता हुनुपर्ने तथ्यलाई समावेश गरिएको छ । यस संस्थाको कटूर विरोधी प्रधानमन्त्री नेहरू र काढ्ग्रेस पार्टी रहिआएका छन् ।

- कदाचित् विश्व हिन्दू परिषद्को प्रस्ताव स्वीकार गरी हिन्दू सम्राट् पद ग्रहण गरिबक्साँदा अनाहकमा सत्तारूढ काढ्ग्रेस पार्टी र नेहरूप्रति वैमनस्य मोल्ने जस्तो हुन्छ ।

- नेपालकै परिप्रेक्षमा पनि हिन्दू सम्राट् होइबक्से हिन्दू मात्रको राजाजस्तो देखिने र हुने हुँदा नेपाल एक बहुजातीय, बहुधार्मिक देश भएको नाताले यहाँका जनताहरू हिन्दू मात्र नभई बौद्ध, मुसलमान, शिख, जातिका मानिसहरू रहेका छन् (त्यसताका क्रिशिचयन स्कूलमा पढाउने फादर र मदरहरू बाहेक अरु जनताहरू क्रिशिचयन भएका थिएनन्) ।

चर्चित एउटा व्यवधान- सयुक्त अमेरिका बेलायतमा भन्ने चलन रहिआएको छ कि King Can do not wrong. राजा र राजसंस्था कानुनभन्दा माथि हुने र अदालतमा राजारानीबाट गरेका कामकुरामा पैरवी गरिएनदैन । यसो हेर्दा यसको मतलब राजारानीको अधिकार निरङ्गकुश जस्तो देखिन्छ, तर त्यसो होइन । भित्री मतलब व्यावहारिक हिसाबले राजारानीबाट गर्ने-गराइने सबै कामकुरामा प्रधानमन्त्री वा मन्त्रीहरूले दस्तखत गरेका हुन्छन् । त्यसको मतलब उहाँहरूकै सरसल्लाहबाट गरिएको हो । त्यसैले आक्षेप-प्रत्यक्षेप पनि रानी र राजसंस्थाप्रति नलागी प्रधानमन्त्री र मन्त्रीप्रति नै हुने जिम्मेवार र जवाफदेही पनि उहाँहरू नै हुने गरेको हुन्छ । यहाँनिर दुइवटा महत्वपूर्ण प्रचलन रहीआएको छ राजारानी वा राजसंस्थामा कानूनी प्रभुसत्ता रही आएको हुनाले प्रत्येक कामकुरामा On Her Britannic Majestic भन्ने उल्लेख गरेका भनाइ पाइन्छ । भनाइको मतलब कानूनी प्रभुसत्ता रहिआएको रानी र राजसंस्थामा प्रधानमन्त्री वा मन्त्री सरकारको सबै कामकुरा र अधिकार प्रयोग गर्ने चलन रहिआएको छ ।

त्यस्तै दैनिक प्रशासन वा अन्य कुनै कामकुरामा पनि राजाले प्रत्यक्ष सञ्चालन गर्ने-गराउने वा अन्य कुनै तरिकाले प्रत्यक्ष रूपले हुक्म हुने गरी आउँदैन, तर रानीबाट गर्ने गराउने प्रत्येक कामकुरामा प्रधानमन्त्रीसँग सरसल्लाह गर्ने गरेका हुन्छन् र प्रधानमन्त्रीले पनि प्रत्येक महत्वपूर्ण कामकुरो बारे रानीलाई अवगत गराउने र सरसल्लाह गर्ने प्रचलन रहिआएको छ ।

संसदीय व्यवस्था पनि रहिआएको हुँदा संसदमा पारित विधेयकहरू ऐनसरह लागू गर्नुपर्दा राजाको स्वीकृति अनिवार्य रूपमा हुनुपर्ने रहेछ ।

राजा र राजसंस्थाको तीनवटा अधिकार व्यवधान रहेको पाइन्छ-

- राजाकहाँ पठाएको प्रत्येक विधेयक नियालेर हेरिबिसन्छ र त्यसको मर्मको आधारमा स्वीकृति हुन्छ ।
- स्वीकृत गर्ने वा अस्वीकृत गर्ने आफूलाई जुन मुनासिब ठानिन्छ, त्यही स्वीकृत हुन्छ ।
- स्वीकृति वा अस्वीकृत गर्नलाई समय र विषयलाई हेरी पुनःविचार गरी पेस गर्नलाई सो विधेयकलाई पुनः फर्काइन्छ ।

हिन्दू सम्राट्

वि. सं. २०१२ सालमा डा. तुलसी शिरी र डा. जोगेन्द्र भाले श्री ५ महेन्द्रका हजुरमा भारतको विश्व हिन्दू परिषद्को तर्फबाट मौसुफ सरकारलाई हिन्दू सम्राट्को पदवीबाट विभूषित गर्ने राय जाहेर गर्नुभयो । त्यसमा श्री विश्वबन्धु थापा पनि संलग्न हुन्भएको छ जस्तो लाग्यो । यकिनसाथ भन्न सकिएन ।

सो बारे मौसुफ सरकारबाट मलाई सोधनी भयो- “त्यो प्रस्ताव कस्तो लाग्यो? के गर्ने?” मेरो के भनाइ छ सोधनी भएपछि मैले बिन्ती गरे- “सरकार ! सोबारे निम्न तथ्यहरूलाई अवलोकन गरी निर्णय लिई बक्सनुपर्ला जस्तो लाग्छ ।”

१. विश्व हिन्दू परिषद् धार्मिक संस्था भए पनि हिन्दू सम्राट्बाट विभूषित गर्ने निर्णय धार्मिक दृष्टिले बिन्ती चागाए पनि त्यसभित्र राजनीतिक अवधारणा र हेतु छिपेको छ ।

२. हिन्दू सम्राट् भन्ने पद ग्रहण गरी बक्साँदा भारतमा नेपालभन्दा ठूलो रियासतहरूमा नेपालको भन्दा बढी जनसङ्ख्याओंगटिएका राज्यहरू धेरै छन् । त्यस रियासतका हिन्दूराजा र महाराजाहरूले सरकारलाई हिन्दू सम्राट् भनी मान्नान् कि नमान्नान् विचारणीय छ ।

३. यो संगठन धार्मिक भए तापनि राजनीतिक दृष्टिले खडा गरिएको निरपेक्ष र हिन्दूसापेक्षको मतमतान्तरको भिन्नता द्वन्द्वमा खडा भएको छ । हाल सत्ताधारी काँग्रेस पार्टीको विरोधमा खडा भएको हो ।

४. काउँग्रेस पार्टी धार्मिक दृष्टिले निरपेक्षतामा विश्वास राख्ने भएको हुँदा त्यसको विरोधमा यो संस्थाको हिन्दूसापेक्षताको मान्यताअनुसार हिन्दूस्तान (भारत) नै हिन्दू राज्य हुनुपर्ने सबभन्दा ठूलो उद्देश्य रहेको छ ।

५. काउँग्रेसको नेता प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहरू निरपेक्षताको प्रवर्तक र संविधानमा समेत निरपेक्षता हुनुपर्ने तथ्यलाई समावेश गरिएको छ । यस संस्थाको कट्टर विरोधी प्रधानमन्त्री नेहरू र काउँग्रेस पार्टी रहिआएका छन् ।

६. कदाचित् विश्व हिन्दू परिषद्को प्रस्ताव स्वीकार गरी हिन्दू समाद् पद ग्रहण गरिबक्सँदा अनाहकमा सत्तारूढ काउँग्रेस पार्टी र नेहरूप्रति वैमनस्य मोल्ने जस्तो हुन्छ ।

७. नेपालकै परिप്രेक्षमा पनि हिन्दू समाद् होइबकर्से हिन्दू मात्रको राजाजस्तो देखिने र हुने हुँदा नेपाल एक बहुजातीय, बहुधार्मिक देश भएको नाताले यहाँका जनताहरू हिन्दू मात्र नभई बौद्ध, मुसलमान, शिख, जातिका मानिसहरू रहेका छन् (त्यसताका क्रिशियन स्कूलमा पढाउने फादर र मदरहरू बाहेक अरु जनताहरू क्रिशियन भएका थिएनन) । यी सबै धर्मावलम्बीहरूले राजालाई उच्च स्थानमा राष्ट्रिय एकताको प्रतीक मानिआएका र विभिन्न कर्मकाण्ड, पूजाआजाहरूमा सरकारलाई पूजनीय स्थानमा राख्नी कामकाज गरी आएको रीतिरिवाज अद्यापि चलिआएको छ । त्यसमा खलल पर्न जान सकिने हुँदा यसलाई खलबल्याउनु र अनावश्यक द्वन्दलाई निम्त्याउनु मनासिव देखिंदैन ।

उपर्युक्त कुरालाई मनन गरिबक्सी सो अनुरोधलाई मौसुफबाट स्वीकार गरिबक्सनु भएन ।

तत्पश्चात् २०१४ सालमा पनि सोही बेहोरा मौसुफ सरकारको हजुरमा फेरि पनि जाहेर हुन आएको थियो । त्यस बेलामा पनि मौसुफबाट अस्वीकृत गरिबक्सेको थियो ।

(लेखक लोकदर्शन वज्ञाचार्यद्वारा रचित कृष्णप्रसाद पराजुली तथा अष्टमुनि गुभाजुद्वारा संयुक्त रूपमा सम्पादित “दरबारभित्र दरबारबाहिर” नामक ३०३ पुष्टको संस्मरणात्मक आकर्षक कृति भरखरै श्रीमती बासन्तीदेवी वज्ञाचार्य तथा दर्शन परिवारबाट ५०० प्रति प्रकाशन गर्नुभएको छ । सोही कृतिबाट उपरोक्त रचना साभार गरिएको हो । लेखक लोक दर्शन तथा द्वय सम्पादकमध्ये कृष्णप्रसाद पराजुलीको देहअवसान भइसकेको छ । -सं.)

हे प्रभु जसको हो, उसैसँग आनन्द

- निर्मिता श्रेष्ठ
त्रिविद्यालय सहायक
(साधक)

आज किन मेरो मन
आफैमा नै भएन
कता गयो कता गयो
अतोपत्तो भएन ।

चोरो थियो मेरो मन
कति खेर कता गयो ।
साधना थियो एउटै मात्र
स्विचिएर उतै तानी लग्यो ।

मन आफै लाग्न थाल्यो
स्वतः त्यही पुग्न थाल्यो
जता आफै गए पनि
मन उतै हुन थाल्यो ।

प्रेमा भक्ति उसै माथी
आतिएर उतै पुग्न थाल्यो ।
खोला जसरी बगिरह्यो
त्यसै गरी बगिरह्यो ।

समुद्रमा पानी स्थीर रहेकै
उसैमा मन टाँसी रह्यो
अन्त पठाएर सुख नै भएन
आफू भन्ने नै उही भयो ।

चयन छैन कतै पनि
बालखा आमासँग छुट्टिएकै
जब आमाको काख पाउँछु
त्यस्तै नै उहीसँग आनन्दै आनन्द ।

अध्यात्म र विज्ञान

क्र. डा.ई. भगवानदास मानन्धर, gibhagawan@gmail.com

अध्यात्म भन्नाले यस ब्रह्माण्डको, यस संसारको, यस पृथ्वीको अनेक सूक्ष्मजीव, वनस्पति, जीवजनुदेखि मानवका सृष्टिसम्बन्धी रहस्यमय नियम, घटनादिहरूको अध्ययन-अनुसन्धान गर्ने सम्पूर्ण विज्ञान नै अध्यात्म हो । अथवा भन्नौ यस ब्रह्माण्डको सृष्टि कहिले कसरी भयो? के यो ब्रह्माण्डको अन्त पनि हुन्छ र? यो सूर्य तथा यस पृथ्वीको आयु कति छ? हालको आधुनिक विज्ञानले समेत यसको आयु अब ५० करोड वर्ष मात्र बाँकी छ भनी तोकेको छ । पृथ्वीको जन्म ४ अर्ब ५४ करोडअगाडि भएको र १ अर्ब वर्षअगाडि मात्र जीवनको सुरुवात भएको हो । मानवजाति १.५ देखि २ लाख वर्षअगाडि देखा पेरका थिए । पृथ्वीमा भने २५ देखि ३० हजार वर्षअगाडि मात्र सामाजिक, आधुनिक मानिसको सुरुवात भएको हो । मानिसको जन्म किन हुन्छ र मृत्यु पछि के हुन्छ त? भौतिक संसारमा भौतिक वस्तु सबैको जन्म र मृत्यु हुन्छ ।

अनिच्चावत संदर्भारा, उप्पादवय धम्मिनो ।

उप्पजित्वा निरुज्जफन्ति, तेसं वूपसमोसुखोति ।

अर्थात् सम्पूर्ण संस्कार अनित्य छन् । उत्पत्ति र विनाश हुने स्वभावका छन् । उत्पत्ति भएका जति सबै निरुद्ध भएर पनि जान्छन् । त्यसैले संस्कारको ऋम शान्त भएर जानु नै साँच्चिकैको सुख हो ।

यही जन्म र मृत्यु हुने अनित्य ज्ञानको बोध हुनु, अनित्य ज्ञानभित्र नै नित्यको ज्ञान हुनु (हिलो दलदल पानीमा निर्लिप्त भई कमलको फुल्नु जस्तै), निर्वाण प्राप्त गरी सुखको अनुभूति गर्नु नै अध्यात्म हो ।

विज्ञानले भौतिक संसारको भौतिक विषय वस्तुको अध्ययन अनुसन्धान मात्र गर्दछ । भौतिक यान्त्रिकरणको विकाश गरी भौतिकरूपले लाभको अपेक्षामात्र गर्दछ । यस मानेमा हालको आधुनिक विज्ञानको सीमा अति सीमित र यसको क्षेत्र अति सानो, साँगुरिएको छ । मानिसको जन्म हुन्छ शुक्राणु र दीम्बको मिलन भई भने मृत्यु शरीर जीर्ण भएर हुन्छ । यहाँ सुख र दुःखसँग कुनै सम्बन्ध छैन । जन्म र

- बुद्धका अगाडि पागल हात्ती पनि शान्त भए, अंगुलिमाल जस्ता ९९९ जनाका हत्याराले शस्त्रपरित्याग गरे भने नेपाल आध्यामिक तथा धार्मिक केन्द्र देश हुनु पर्दछ । धर्मको नामाकरणका कारण नेपालीमा फूट, विभाजन ल्याउनु हुन्न । शुद्ध धर्मले नेपालीबीच सद्भाव, भातृत्व र एकताको ज्ञान दिन्छ । बहुजन हिताय्, बहुजन सुखायको लागि नेपालमा नेपाली धर्म हुनुपर्दछ ।

मृत्यु हुनुअघि र पछिको कुनै सम्बन्ध छैन । यस कारण जन्म-मृत्यु, यसको अधिपछिका प्रक्रिया र सुखदुःखको सम्बन्ध राख्ने विज्ञान नै अध्यात्म हो ।

अर्कोतर्फ देवीदेवता तथा भूतप्रेतको अध्ययन गर्न शास्त्रलाई अध्यात्मिक ज्ञान भन्ने गरिन्छ । राम्रो गुण भएकालाई देवीदेवता र नराम्रो गुण भएकालाई भूतप्रेतको रूपमा विनिने गरिन्छ । अथवा मानव शरीरबाट बाहिर तर मानिससंग सम्बन्ध राख्ने अन्य शक्तिको रूपलाई अध्यात्म भनिन्छ । के मानिसको जन्म अधि र पछि पनि काम हुन्छन्? यही जन्मअघि पछिको रूपलाई आत्मा भनिन्छ । यही आत्मालाई विविध रूप दिई देवीदेवता भूतप्रेत बनाइएका छन् । यहाँ देवीदेवता भूतप्रेतको छुट्टै अरितत्व देखिएता पनि यी सब शक्तिका स्वरूप हुन्, अनात्म हुन् । यही अनात्म ज्ञान नै अध्यात्म हो । जहाँ विज्ञानको सीमा सकिन्छ, त्यस भित्रैबाट अध्यात्मको असीमित विज्ञान सुरु हुन्छ ।

विज्ञान यस्तो विषय हो, जसले हरेक चीजको सिद्धान्तमा प्रमाणिकरणको माग गर्दछ । यदि प्रमाणित गर्न सक्नु भएन, विज्ञानले पनि प्रकृतिमा घटीघट्ने घटनालाई मिथ्या र अन्धविश्वासको घोषणा गरी दिन्छ । यदि पुष्टि गर्न सक्नुभयो, लोकलाई चित्त बुझाउन सक्नुभयो, प्रमाणित गर्नसक्नु भयो भने तपाईँ हाम्रो नियम बनी मान्यता पाउँछ । यही नियमलाई कविले कवितामा, लेखकले लेखकथामा, वैज्ञानिकले

सूत्र, प्रयोगशालामा अनुसन्धान गरी आविष्कारमूलक मेशिनमा धाल्दछन् भने ऋषिसन्तहरूद्वारा जीवन जिउने आचार-संहिता तयार गर्दछन् । यही नै अध्यात्म-विज्ञान हो ।

अध्यात्म ज्ञानको स्रोत भनेको वेद, उपनिषद, भागवत, पुराण, त्रिपिटक, कुरान, बाईबलजस्ता पवित्र ग्रन्थहरू हुन् । जुन बुद्ध, सन्त, महात्माहरूका उद्गार, वाणी, वचनहरू समेटिएका किताबहरू हुन् । यही गन्थ-वाचन गर्नेहरूलाई आचार्य, पण्डित, स्वामी भनी पुकार्दछौं । यहाँ धर्मको चर्चा हुने गर्दछ । यी ग्रन्थहरूका पण्डितहरूले हिन्दू, मुसलमान, बौद्ध, क्रिस्चियन, शिख आदि विविध धर्मको नामाकरण गरिएको पाइन्छ । ग्रन्थका मार्मिक ज्ञान बुझेका ज्ञाताहरूले अथवा धार्मिक व्यक्तिहरूले शुद्ध धर्मलाई पछाएर सबै धर्म एक हुन् भनेका छन् । सबैका मालिक एक हुन् । सबैका ईश्वर एकै हुन् भनेका छन् । हो, धर्म एक हो । मानवधर्म हो । यसलाई एक सरल हिसाबको उदाहरणबाट बुझौं ।

मानव धर्म=हिन्दू धर्म+मुस्लिम धर्म+बौद्ध धर्म+क्रिस्चियन धर्म+शिख धर्म+अन्य धर्म

मानव धर्म=धर्म (हिन्दू +मुस्लिम +बौद्ध +क्रिस्चियन +शिख+अन्य)

यदि कोही व्यक्ति म हिन्दू भनेर हिँड्छ, कोही क्रिस्चियन भनेर हिँड्छ, कोही बुद्धिष्ठ भनेर हिँड्छ तर उनीहरूमा स्वच्छ वेद, बाईबल, त्रिपिटकको यथार्थ ज्ञान छैन भने धर्मको ज्ञानशक्ति छैन, मतलब धर्म शून्य बराबर छ भन्नु हो ।

मानव धर्म=० (हिन्दू +मुस्लिम +बौद्ध +क्रिस्चियन +शिख+अन्य)

मानव धर्म=०

यहाँ प्रतिफल सुन्न्यले मानव धर्मको नाममा आडम्बर अहंकारले नामाकरणको मात्र उच्चारण गरेको बुझिन्छ । यही अज्ञानता नै अधर्म हो ।

यदि धर्ममा ज्ञाता छ धर्म अनुसार व्यवहार गर्दछ भने धर्म सब एक हुन् तब धर्म बराबर एक हुन्छ ।

मानव धर्म=१ (हिन्दू+मुस्लीम+बौद्ध+क्रिस्चियन +शिख+अन्य)

अब धर्मका ज्ञाता “धार्मिक व्यक्ति”लाई जे नाम दिनुस् के फरक पर्दछ? जस्तो उनको नाम बिनोद हो, मेरो नाम केदार हो । बिनोदलाई नाम राख्दा केदार राखेको भए उनी सधैं केदार भनी चिनिन्थे । आखिरमा बिनोद केदार दुबै

मानिस हुन् हैन र? नामले के दिन्छ? एक पहिचानको सज्जा मात्र हो । यसकारण बिनोद केदारको नामाकरणमा विवाद हुनु पर्ने ठाउँ नै छैन । धर्मले विवाद त्याउँदैन । यसले सबलाई एक सूत्रमा जोड्छ, भातृभाव, मैत्री जगाउँछ । मानवधर्मलाई प्राथमिकता दिन्छ । यही नै अध्यात्म-धर्म हो ।

सबै पापस्स अकरण, कुसलस्स उपसम्पदा

सचित्त परयोदपन, एतं बुद्धानुसासनं ।

अर्थात् सम्पूर्ण पापबाट विरत रहनु, पुण्य जति संचय गर्नु । आफ्नो चित्तलाई ऐना भैं परिशुद्ध गर्नु, यही नै बुद्धको शिक्षा हो । पुण्य र पापको ज्ञान नै अध्यात्म हो ।

मानिसको दुश्मन भनेको अज्ञानता, अहंमता हो । म मेरो भावको अति आशक्ति हो । व्यक्तिगत निजी स्वार्थ, संस्थागत, राजनीति स्वार्थका कारण समाजमा, देशमा, विश्वमा अशान्ति फैलिन्छ । सत्ता कुर्सीको मोह, धनको लोभ, शक्तिको प्रदर्शनादिको कारण यस संसारमा कतै भोकमरी, कतै लडाई भई मानवजातिको नाश तथा प्रकृतिको विनाश हुँदैछ । यो अधर्म हो । अधर्मको बोध हुनु नै आध्यात्म ज्ञान हो । यसकारण अधर्मबाट बच्न शुद्ध धर्मको ज्ञान हुनु जरूरी छ ।

शुद्ध धर्म भनेको प्रकृतिको नियम हो । यस संसारमा, यस ब्रह्माण्डमा, यहाँका वनस्पति जीवजन्तु, मानिस सबैमा प्रकृतिको नियम लाग्नु हुन्छ । यो सनातन छ । यो सनातन धर्म सबै नामका धर्ममा पनि लाग्नु हुन्छ । जसले प्रकृतिविरुद्ध कार्य गर्दछ, तब त्यस व्यक्ति, समाज, देश, विश्व दण्डित र पीडित हुन्छ । अधर्मबाट कोही बच्न सक्दैन । जस्तो काठमाण्डौको बागमती नदीका प्रशाखाहरू सबै दूषित बनाईयो, उज्जाउ माटो बिगारियो । पृथ्वीमाताको ४५४ अर्बको सृष्टि मेहनतलाई १५-२० वर्षभित्र अदूरदर्शी नेपाल सरकारले धाष्ट पारे, यस्तो संवेदनाशीलतामा ध्यान दिएनन् । यहाँका बासिन्दा दुर्गन्धका शिकार भई, रोगी भई सजाँ भोगिरहेका छन्, अन्न फलाउनुको सत्तामा सुनौलो माटोमा गगनचुन्नी शहर ठज्याएका छन् । शहरका छ ईन्च ब्यासभएका हिमपाईपका ढलहरू बागमतीमा मिसाउनु विज्ञान हैन, अनियन्त्रित बालुवा भिक्न दिनु कुनै विज्ञान हैन । भएकोलाई पहिले बिगार्न र पछि मलमपट्टी लगाई दिई डाक्टर बन्ने प्रवृत्ति अविज्ञान हो । जबसम्म ढल मिसाउने प्रक्रिया रोकिँदैन, तबसम्म बागमती सफा हुँदैन । यसको देखावटी बाहिरी सरसफाईले अझ पनि अधर्मको अज्ञानताको प्रदर्शन गरिरहेको छ ।

हरेक वस्तु, चीज, पदार्थ तथा वनस्पति, जीवजन्तु, मानिसको आफ्नो स्वभाव हुन्छन् । मनको चञ्चल स्वभाव

हुन्छ । जल्नु, जलाउनु, पोल्नु, तातोपन दिनु, न्यानोराप दिनु आगोको गुण हो, स्वभाव हो । यो आगोको धर्म हो । मानिसले यस संसारमा जति पनि प्राणी छन् तिनीहरू प्रति करुणा राख्नु, हिसा नगर्नु मानिसको धर्म हो । मनको विज्ञान नै अध्यात्म हो ।

कर्तव्य नै धर्म हो । हरेक व्यक्तिले आ-आफ्नो काममा जिमेवारी लिई ईमान्दारपूर्वक, होशियार भई, लगनले काम फते गर्नु शुद्ध धर्म हो । स्वार्थलाई प्राथमिकता दिई देशको अहित काम गर्नु अधर्म हो । जस्तै नेपालका नदीनालाका पानीबाट यथेष्ट देशलाई चाहिएको बिजुली उत्पादन गर्न नसक्नु, कृषि उत्पादनको लागि अनुकूल हावापानी माटो सुहाउँदो सबै वातावरण भएता पनि सरकारको तर्फबाट उचित व्यवस्था गर्न नसक्नु, सुन्दर मनोरम प्रकृतिले भरिएको देशमा सुरक्षाको प्रवर्द्धन मात्र गरी आवश्यक पर्यटन व्यवसाय यथेष्ट फस्टाउन नसक्नु नेपाली जनताहरूलाई दुर्भाग्यको विषय हुन् ।

देश र घरमा केही फरक छैन । आफ्नो घर आफैले बनाउनु पर्दछ । घरका छिमेकीहरूसँग सौहार्द सम्बन्ध र सहयोगको भावना हुनुपर्दछ तर घरको व्यवस्था आफैले मिलाउनु पर्दछ । यो घरको सबै सदस्यहरूको कर्तव्य हो । कर्तव्यबोध नभएका जो कोही व्यक्तिबाट सही निर्णयको अपेक्षा राख्न सकिन्न । जब आफ्नो घरपरिवारलाई राम्ररी सम्हाल्न सक्दैन भने समाज देशलाई र साथै विश्वमा राम्रो सन्देश कहाँ दिन सक्दछ कोही । घरका तरुणतन्त्रेरी सबै विदेश गए तब घरका काम, खेतीपाटी सम्हाल्ने कसले? घरको टाठोबाटो, पढेकोलेखेको बुज्जुक विद्वान सबै विदेश पलायन हुन थाले भने यो घर, समाज, देशलाई दिशानिर्देशन दिने कसले? यस्तो बुद्धिजीवीहरूको ब्रेन-ड्रेन (Brain drain) र विदेशी रेमिटाइन्स भित्रयाउने लोभमा नेपालका कामदार बाहिरी देशमा पठाउनु भनेको जलाशयको बाँध (डायम्ब) कुटाउनु जस्तै “ब्रेकेज अफ दि दायम्ब (Breakage of the dam)” हो । अज्ञानताले गलत निर्णय लिनु कमजोरी हो भने जानीअबुझ तरिकाले स्वार्थीभावले देशको कुभलो हुने निर्णय गर्नु पनि अधर्म हो ।

नेपालको भौगोलिक बनोट विषम छ त यहाँका मानिस जातिहरूको संस्कार, परम्परा, रीतिथिति पनि त्यक्तिकै विषम छन् । यो सबै जातिको साभा फूलबारी हो । काँडा भएका गुलाफको फूलले मात्र बगैचा सजाउँदा अर्को फूल फस्टाउन सक्दैन । राम्रो सुन्दर मनमोहक बगैचा तब हुन्छ, जब त्यहाँ अनेक थरीका विरुवाका फूलहरू ढकमकक फुलेका हुन्छन् । सबै फूलका सदावहार बासना संसारमा फैलिएर

विश्वलाई सुगन्धित बनाउन सक्नु पर्दछ ।

हाम्रो संस्कारमा व्याप्त परम्परामा घुसेका विविध क्रियाकलापहरू जस्तै पूजापाठ, भोजभटेर, पण्डित्याई, प्रवचन, जात्राका संगति र विसंगतिलाई वैज्ञानिक रूपले केलाउनु पर्दछ । यसका संगतिलाई मात्र अंगालेर विसंगतिलाई विदाई दिनु अति आवश्यक भइसक्यो । वैदिक संस्कारदेखि चलिआएको मानिसको चारवर्णमा विभाजन कात्पनिक मात्र हुन् । यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शूद्र गरी मानिसको विभाजनमा कुनै वैज्ञानिकता देखिँदैन । यतिमात्रै हैन एक व्यक्तिको टाउको ब्राह्मण, हात क्षेत्री, पेटको भाग वैश्य र प्रजनन-अंग खुद्दाको भाग शूद्र कसरी हुन सक्दछ? यदि यस्तो विभाजनलाई स्वीकार्न हो भने हरेक व्यक्ति छिनछिनमा उनको कार्य, व्यवहारमात्र नभई सोचमा आउने परिवर्तन अनुसार ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शूद्र हुन सक्दछन् । एक शिक्षक पढाउँदा ब्राह्मण हुन, अत्याचारविरुद्ध आवाज उठाउँदा क्षेत्री, परिवारको भरणपोषणलाई जागिरे गर्नु वैश्य त नराम्रो लज्जास्पद कुरा, कार्य गर्नु शूद्र हुनु हो । जातीय भेदभाव नगर्नु नै अध्यात्म विज्ञान हो । बुद्ध भन्नुहुन्छ-

न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मना वसलो होति, कम्मना होति ब्राह्मणो ॥

अर्थात् जातिले शुद्र हुँदैन, न त जातिले नै ब्राह्मण हुन्छ । कर्मले नै शुद्र हुन्छ भने कर्मले नै ब्राह्मण हुन्छ ।

नेपाल अहिलेको विश्व परिवर्तन अनुसार चीन भारत बीचको तरुल हैन । नेपाल बुद्ध, सन्त, महात्माको देश हो । बुद्धलाई विष्णुको दशौ अवतार मान्नु आफ्नो ठाउँमा छ, तर अन्तिम अवतारको बुद्धशासनलाई सबैले स्वीकार नगर्नु भनेको नेपालमा गणतन्त्र शासनलाई नस्वीकार्नु जस्तै अज्ञानता हो । बुद्धका अगाडि पागल हाती पनि शान्त भए, अंगुलिमाल जस्ता १९९ जनाका हत्याराले शस्त्रपरित्याग गरे भने नेपाल आध्यात्मिक तथा धार्मिक केन्द्र देश हुनु पर्दछ । धर्मको नामाकरणका कारण नेपालीमा फूट, विभाजन ल्याउनु हुन्न । शुद्ध धर्मले नेपालीबीच सद्भाव, भातृत्व र एकताको ज्ञान दिन्छ । बहुजन हिताय, बहुजन सुखायको लागि नेपालमा नेपाली धर्म हुनुपर्दछ । नेपाल आमाको जय !!!

(लेखक रामपुर क्याम्पसका सह-प्राध्यापक हुनुहुन्छ ।

मिति २०७१।८।८ गते यस क्याम्पसमा यस शीर्षकमा विचारगोष्ठी गरिएको थियो ।)

जीवन सफल पार्न संवृति र परमार्थ सत्य बोध गरेर चर्या गर्ने

लोकबहादुर शास्त्री

सम्पूर्ण रूप आदि धर्महरूको वास्तविक स्वरूप निस्वाभावता या शून्यता नै हो । यसैलाई परमार्थ सत्य भन्दछन् । वास्तविक स्वरूप देख्ने आर्यहरूको ज्ञानमा रूप आदि वस्तुहरू भुटा ठहर्छन् । किनकि उनीहरूको ज्ञानमा जस्तो प्रतिभासित भएको हुन्छ वास्तवमा यी त्यस्ता हुँदैनन् । परमार्थगवेषक युक्तिद्वारा खोज्दाखोरि तिनीहरूको अस्तित्व डगमगाइ हाल्छ । त्यसैले तिनीहरूलाई परमार्थ भनिएन । परन्तु शून्यता त्यस्तो भुटो ठहर्ने कुरा होइन, यो त तिनीहरूको अन्तिम यथार्थता हो, जोभन्दा श्रेष्ठतर अर्को कुरा छैन । त्यसकारण पनि यसलाई परमार्थ सत्य भनिएको हो ।

परमार्थ सत्य याने शून्यतादृष्टि पारमार्थिक सत्ता भने कदापि होइन भन्ने कुरा पनि बुझिराख्नु पर्छ । कतै फेरि त्यस्तै नहोस् भनेर आचार्य नागार्जुनले शून्यताको शून्यता भनेर निम्न श्लोक बताउनुभएको छ-

**शून्यता सर्वदृष्टिनां प्रोक्ता निःसरणःजिनैः येषा तु
शून्यता दृष्टिस्तानसाध्यान् वभाषिरे । (मध्यमक शास्त्र)**

(बुद्धहरूले सम्पूर्ण दृष्टिहरूबाट मुक्त हुनलाई नै शून्यता भन्नुभएको छ । जसले यो शून्यतालाई पनि दृष्टि बनाउँछन्, ती त असाध्य छन् भन्ने बताउनुभएको छ ।)

त्यसैले शून्यता पनि कुनै प्रकारको पारमार्थिक दृष्टि होइन, यो त जसरी अन्य प्रतीत्यसमुत्पन्न धर्महरू छन्, त्यसरी नै देख्नु मात्र हो । यसको फेरि आफै स्वभावसिद्ध सत्ता भन्ने कुरा हुँदैन । यसको स्वयंमा अस्तित्व कदापि छैन । यो पनि निःस्वभाव नै छ । त्यसैले यसलाई शून्यता शून्यता भनिरहेको हुन्छ ।

त्यस्तो हो तापनि यसलाई आर्यबोधिसत्त्वहरूले समाहित ज्ञानको अवस्थामा ज्ञान गर्छन् याने अनुभूति हुन्छ । त्यसैले यो निर्विकल्प योगी प्रत्यक्षको विषय हो । त्यसैले अनुभव हुनसक्ने कुरा हो । परन्तु द्वैत प्रपञ्चज्ञान

- लोकको अपेक्षाबाट भगवान्नले पनि संवृतिसत्य भनेर स्वीकार्नु भएको हो । व्यवहार सत्य (संवृतिसत्य) मा रहेर परमार्थ सत्यको देशना गरिएको हुन्छ । नत्र त त्यो परमार्थ भनेको कुन चराको नाम हो भन्ने पनि कसरी थाहा पाउने?

- जसले परमार्थ सत्यलाई देख्नन् उनीहरूलाई योगी भनिन्छ र उनीहरूको जमात योगीलोक हो । योग भनेको सर्वधर्महरूको अनुपलम्भ (उपलब्धि नहुनु) अर्थात् शून्यतालाई आलम्बन गरेको समाधि हो ।

या बुद्धिको साक्षात् विषय नभएकोले बुद्धिको अगोचर हो भनेर बताइएको हो । यहाँ बुद्धि भनेकै यही द्वैत ग्राहक बुद्धि हो र सविकल्पक हो । त्यसैले शून्यता यसको गोचर हुन सक्दैन । पुरन्त प्रतीत्यसमुत्पादका हेतुप्रत्यय आदिको माध्यमबाट जब अनुमान गरिन्छ तब परम्परा या अनुमानको विषय पनि यो बन्न जान्छ । तैपनि त्यो सविकल्पक नै हुने भएकोले केवल अनुमान प्रमाणको विषय मात्र हो र साक्षात् शून्यता होइन, शून्यताको अनुमान हो । यो अनुमान यद्यपि विपश्यनामा सहयोगी हुन्छ र शून्यतालाई औल्याउन मदत गर्छ तापनि साक्षात् शून्यता भने होइन । साक्षात् शून्यता त केवल आर्यहरूको समाहित अवस्थाको निर्विकल्प ज्ञानको विषय मात्र हुन्छ । त्यसबेला त्यहाँ ज्ञाता ज्ञेय, ग्राह्य ग्राहक आदि द्वैतभाव या बुद्धि भन्ने हुँदैन ।

यहाँ यो प्रश्न उठ्न सक्छ कि दुई सत्यहरू मात्र किन हुन्? के अरू पनि सत्य हुन सक्दैनन्? अथवा यी दुई सत्यमध्ये एउटा कमसल खालको र अर्को साँच्चिकै ठीक सत्य हो कि? त्यसैले आचार्य भन्नुहुन्छ कि "संवृतिः परमार्थ श्रृच सत्यद्वयमिदं मतम्" । यहाँ संवृति र परमार्थ दुबै समान हिसाबले सत्य मानिएका छन् । किनकि त्यहाँ 'च' को प्रयोग भएको छ । यसको तात्पर्य नै दुबै सत्य

अविपरीत रूपमा ठीक छन् भन्ने हो भने लोको दृष्टिबाट संवृत्तिसत्य पनि त्यतिकै साँचो हो भने आर्यहरूको दृष्टिमा परमार्थसत्य पनि त्यतिकै साँचो हो । 'च' ले अर्को के पनि जनाउँछ भने सत्य भनेको यिनै दुई मात्र छन् र अर्को छैन ।

संवृत्ति भनेको अविद्याले देखाइएको र नभएको कुरालाई समारोप गरेर देखिएको हुनाले विचार गर्न वित्तिकै भृत्यि हाल्छ भने कसरी त्यसलाई फेरी सत्य भनियो त? यो पनि ठीकै कुरा हो, तर त्यसलाई सत्य भनिएको कारण लोकको आधारमा हो । लोक भनेकै संवृत्तिसत्य हो । यदि लौकिक हिसाबले यसलाई साँचो नमान्ने हो भने त खाना खानु, बोल्नु दुःख, दुःखबाट मुक्ति, यी केही पनि गर्नु भएन । त्यसैले लोकको अपेक्षाबाट भगवान्ले पनि संवृत्तिसत्य भनेर स्वीकार्नु भएको हो । व्यवहार सत्य (संवृत्तिसत्य) मा रहेर परमार्थ सत्यको देशना गरिएको हुन्छ । नत्र त त्यो परमार्थ भनेको कुन चराको नाम हो भने पनि कसरी थाहा पाउने? त्यसैले उपायस्वरूप व्यवहारले काम गर्छ । आचार्य नागार्जुनले त्यही भएर यस्तो भन्नुभएको छ:-

व्यवहारमनाश्रित्य परमार्थो न देश्यते ।

परमार्थमनागम्य निर्बाणं नाधिगम्यते । (मध्यमकशास्त्र)

अर्थात् व्यवहारको आश्रय नलिङ्कन परमार्थको देशना गर्न सकिन्दैन र परमार्थमा नआइपुग्दै निर्बाणको साक्षात्कार हुँदैन ।

त्यसकारण परमार्थसत्य भनेको उपेय हो भने व्यवहार सत्य भनेको उपाय हो । आचार्य चन्द्रकीर्तिले पनि त्यही भन्नुहुन्छः-

उपायभूतं व्यवहारसत्यभुवेयभूतं परमार्थसत्यम् ।

(मध्यमकावतार)

अब संवृत्ति र परमार्थका भेदले दुई किसिमका सत्य भएकाले तिनीहरूलाई जान्ने लोक (जनसमुदाय) पनि दुई किसिमका हुन्नन् भने कुरा बताउँदै आचार्य भन्नुहुन्छः-

तत्र लोको दिधा दृष्टो योगी प्राकृतकस्तथा

तत्र प्राकृतको लोको यगिलोकेन बाध्यते ।

(योगी र प्राकृत गरी दुई छन् व्यक्तिका थरी नमिले योगी लोकैमा भुटो मानिन्छ त प्रकृति)

लोक अर्थात् व्यक्तिहरू दुई किसिमका हुन्नन् । एकथरीलाई योगी भन्नन् र अर्काथरीलाई प्राकृतक अथवा सामान्य भन्नन् । त्यसमध्ये योगीलोकका दृष्टिमा सामान्यलोकको देखाई बाधित हुनसक्छ याने असिद्ध हुनसक्छ । दुई सत्यहरूलाई थाहा पाउन सबैले सक्दैनन् । त्यसैले जसले संवृत्तिसत्यलाई मात्र देख्दछन् तिनीहरूलाई प्राकृतक भनिन्छ । ती सामान्यजनहरू हुन् । तिनीहरूलाई बालजन, पृथग्जन पनि भनिन्छ । प्रकृति भनेको संसारको कारण अविद्या नै हो, तृष्णा नै हो । त्यसबाटै लपेटिएका उत्पन्न भएका हुनाले प्राकृतिक भनिएको हो । यिनीहरूले भ्रात्तिले गर्दा यथाभूत तत्त्वलाई नदेखेर विपर्यास दृष्टिले उल्टो नै देखिरहेका हुन्नन् । त्यसैगरी जसले परमार्थ सत्यलाई देख्दछन् उनीहरूलाई योगी भनिन्छ र उनीहरूको जमात योगीलोक हो । योग भनेको सर्वधर्महरूको अनुपलम्ब (उपलब्धि नहुनु) अर्थात् शून्यतालाई आलम्बन गरेको समाधि हो । (योगः समाधिः सर्वधर्मानुपलम्ब लक्षणः प्रज्ञाकरमति) । त्यस्तो योगले युक्त भएको व्यक्तिलाई योगी भनिन्छ । योगीले परमार्थ तत्त्वलाई अविपरीत रूपमा देख्न सक्छ । त्यसकारण यी दुईथरी व्यक्तिमध्ये योगीले देखेको ठीक हुने र प्राकृतिकले देखेको मिथ्या हुने हुन्छ । त्यसैले निर्धारण गर्नुपर्यो भने योगीले देखेकोबाट प्राकृतकले देखेको कुरा असिद्ध हुनजान्छ । किनभने योगीहरूको बुद्धि व्यवहारमा पनि विशिष्ट हुने हुन्छ ।

सम्पूर्ण रूप पदार्थ जीव आदि धर्महरूका वास्तविक स्वरूप निःस्वभाव अथवा शून्यतालापि परमार्थसत्य भएको जोकोहीले बुझन सक्ने होइन । सबै दृष्टिबाट मुक्त हुनुलाई शून्यता सिद्धान्त प्रादुर्भाव भएको हो । प्रतीत्यसमुत्पादको हेतुप्रत्यय माध्यमबाट यसलाई बोध गर्न सकिन्छ । लोकमा देखापरेका सम्पूर्ण जीवपदार्थ व्यवहार चलाउनको निष्ठि प्रादुर्भाव भएकोले यसलाई संवृत्तिसत्यमा गनिएको हो । प्रकृति भनेको संसारको कारण अविद्या हो र त्यसैबाट तृष्णा उत्पन्न हुन्छ । गम्भीर रूपमा यथार्थतर्फ दृष्टि दियो भने सम्पूर्ण पदार्थ जीव नाश भएर जाने भएकोले नित्य छैन । परमार्थसत्यबाट नित्य नभएको बोध गरेर त्यसमा आसक्त नभै शील, समाधि, प्रज्ञाको चर्याद्वारा निर्वाण पथतिर अग्रसर हुन संवृत्तिसत्य तथा परमार्थसत्य नभै हुँदैन । अस्तु !

(सन्दर्भ श्रोतः आर्य शान्तिदेव विरचित बोधिचर्यावतार / अनुवादकः नारायणप्रसाद रिजाल) /श

सोच किन ?

: राज शाक्य, ल. पु.

शान्त शीतल कुञ्जमा बस्न चाहन्छु कुञ्ज पाउँदिन किन -

तन जल्यो मन जल्यो दुःखाग्निले खरानी हुँदैन किन ?

होसपूर्वक सचेत भई दुःखलाई हेरे दुःख हुन्यो नै किन -

अज्ञानतामा डुबी शराब पिएर दुःख अझ बढाउँछौं किन ?

सुपथमा दोहराई सुखमा पुन्याउने कल्याणमित्र भेट्दैन किन -

प्रशंसा गरी गरी स्वार्थ आफ्नो सिद्ध गर्ने मित्र भेट्छ किन ?

आफ्नो मनलाई जिल्न नसक्नेले संसार जित्नु भन्छ किन -

वासना तृष्णालाई जिल्न नसक्नेले अहं ब्रह्म भन्छ किन ?

निरीह पशु-पंछी बस्ने जड्डलमा आफै ढडेलो लाग्छ किन -

घुसखोरी, बेझमान, स्वार्थी बस्ने शहरमा ढडेलो लाग्दैन किन ?

जोपनि बन्छन् नेता नेपालमा कानै चिरिएको हुन्छ किन -

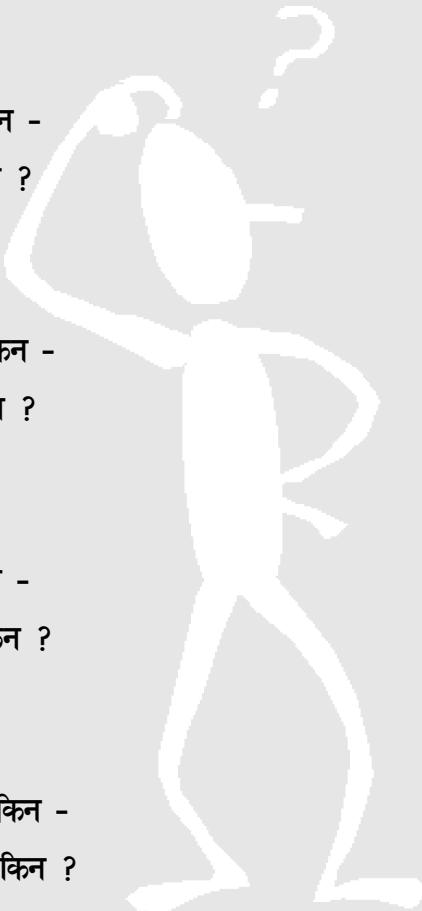
बुद्धको देशमा कर्तव्यपरायण निस्वार्थी नेता नभएको किन ?

म म भन्नु 'म' चिन्दिन फेरिपनि 'म' भन्नु किन -

म कहाँबाट आएँ कहाँ जानुछ थाहा नभएको किन ?

संसारमा बसी, रमाई, संसारलाई मायाको बन्धन भन्छ किन -

यही संसारमा बसेर जाने बुद्धलाई संसार बन्धन भएन किन ?

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।

सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।

राजधानी बचत तथा ऋष्ण सहकारी संस्था लि.

बागबजार, काठमाडौं ३१, फोन : ०१-४२९९२५२

Insight Meditation

Bhikshu Ashwaghosh Mahasthavira

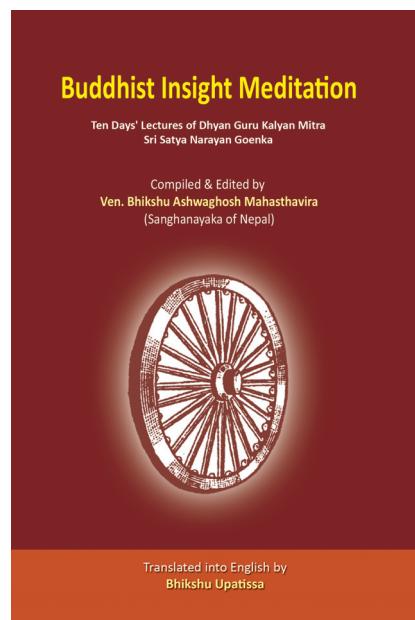
Resolution (*adhisthana*) of the insight meditation is made on the fourth day—three days after the initiation of the Buddhist Meditation Retreat. Throughout all these three days, the mindfulness of breathing—the initial training meditation course is taught before entering into the insight meditation (*vipassana bhavana*).

The following sentence is read to make the resolution (determination) of the insight meditation: “*Nibbana sacchikaranthaya me bhante, vipassana kammathanam dehi.*”

Meaning: *Bhante!* In order to realize *Nirvan*, please teach me the subject of insight meditation.

What is meant by *vipassana*? Why *vipassana* is required?

1. *Vipassana Meditation* as taught by Lord Buddha is a mind purifying system. It is very easy. *Vipassana* as a method leading to be free from the illusion of wrong pride and wrong belief is purely scientific meditation.
2. The meaning of *vipassana* is specially seeing with proper understanding. Analyzing and seeing one's nature and body properly. While observing the precepts concentrate the mind on the breath that is moving in and out. Absorbing inside one's body, examine the real nature of the mind and its activities (mental behavior). Understanding impermanence, suffering, selflessness and eventually on the basis of one's experience, be able to accept (*nissara*) the truth of suffering as there does not exist any part of the body permanently useful. Not developing attachment so much towards the body is *vipassana*. See with the eye of wisdom the

arising of attachment and let go of it. This is called *vipassana meditation*.

3. *Vipassana meditation* is taught to prepare virtuous and morally good behaving human beings. In other words, preparing human beings so that they abstain from harming others, abstain from stealing others' belongings, abstain from sexual misconduct, abstain from lying and abstain from taking intoxicating drinks. Further, to awaken the drowsiness of powerful mind through concentration and convincing them of generous and dedicated mind and forwarding them towards their relevant working fields. With the practice of wisdom suppressing or (removing) the unwholesome thoughts such as aversion (*dvesha*), sensual desire (*kama*), anger (*krodha*), fear (*bhaya*), suspicion (*asanka*),

jealousy (*irshya*) etc. and purifying the mind.

Instead of the arising of such unwholesome thoughts as mentioned, it is required to fill up the mind with sublime virtues such as love (*maitri*), compassion (*karuna*), sympathetic joy (*mudita*) and equanimity (*upeksha*). In addition to the sublime virtues, it is also in need to promote the sense of selfless service by cooperating mutual love (*sneha*), and have the experience of co-existence, tolerance (*sahanubhuti*), sympathy, (*daya*) and a lending hand to support all human beings. This is the philanthropic objective of *vipassana* for the entire world.

4. *Vipassana Meditation Training Course* is not an initiation ceremony for any person of any traditional religion. In fact, *vipassana* is a course to be followed up to initiate into the path of truth. The meaning of religion (*dharma*) is the wellbeing of the public and eternal humanitarian religion (*manava dharma*). To say it in other words—peaceful mind, pure, simple and clean behavior itself is religion. Any person belonging to any ethnic group, religion, tradition, nation, and language can practice and examine the *vipassana* meditation system. This is equally beneficial to every person.

Afterwards, Master (*Dhyan Guru*) teaches the meditation system. Close the eyes. All of you need to be alert, he says. He says further—Watch the breath that is moving in and out and the sustained concentration on the breath. Now, sit with full alert and concentrate the mind at the centre part of the head on the top. And then move your attention to the forehead and watch it with awareness. Move the concentration of your mind again below the forehead and concentrate on the eye, ear, cheek, nose, lip, mouth, and mustache. Continue meditation with awareness, and understand properly of such and such things that have been experienced.

Detaching from the above parts, concentrate the mind on the right shoulder. From the right shoulder continue with awareness gradually to the arm, the elbow, and from there to the wrist. As well as concentrate on the hand, the fingers and their nails at the top.

Afterwards, concentrate the mind on the left shoulder and again from the left shoulder, move to the arm, the elbow, the wrist, the hand, and gradually to the fingers and their nails at the top; concentrate on each part with full awareness.

Now, again with fully awareness concentrate on the cheek. Detaching from the cheek, concentrate on the chest, the stomach and then the navel with full awareness again.

Now, concentrate from the ‘backward neck’ to the ‘backbone’ and coming down to the ‘waist.’ Concentrate the mind on each part with awareness.

Concentrate on the ‘waist’ and move to the ‘right thigh.’ Move concentration from the ‘right thigh’ to the ‘knee’ the buttock, the shinbone, the anklebone, the heel, the sole of the foot and then the fingers of legs and their top-nails.

Now again, coming upwards from the nails of your left leg. Concentrate from the top of nails of the fingers and move to the sole of the foot, below the ankle, the heel and from the heel to the ankle bone, the shinbone, the knee, the buttock, the right thigh, the waist and the backward neck

What is meant by saying ‘concentrate and move concentration?’ In order to draw your attention to each part of your body so that you understand and observe one and each part at a time together with your mind and awareness.

And then again gradually concentrate the mind with awareness on the buttock, the rump (bottom), the waist, the backbone and up to the

backward neck. Again begin to concentrate from front side down to the navel and then concentrate on the stomach, the chest and up to the neck.

Afterwards, with your conscious mind begin observing well and concentrate on the left hand's top nails, the hand, the wrist, the elbow, the arm, the shoulder. In the same manner, observe well (one and each limb) and concentrate your mind from the right hand's top nails up to the shoulder.

Afterwards, from the mustache to the mouth, the nose, the cheek, the ear, the eye, the forehead, and up to the centre-circular of the head—observe gradually one and each part of the body with your conscious mind.

While meditation is in progress in this manner, the followers perceive the arising of sensation with the conscious mind. Understanding the arising of such and such sensations do not attach to the sensation. Letting go of the attachment overcome the sensation by equanimity (*upeksha*). It is not good to worry over here I have pain and there I have got pain. Observe the sensation with conscious mind and understand that this body is subject to change, impermanence (*anitya*), suffering (*dukh*) and without a soul (*anatma*). While practicing insight meditation in this manner, one's faults, shortcomings, weaknesses etc. will be transparent. One becomes well known to oneself. Argument, disputes and quarrels come to an end. Someone that has seen his faults improves his condition by rising above the weaknesses of his life. When someone has improved, the society of people will improve. It is because of all in one and one in all. So, people are inter-related and dependent on one another.

In meditation practice, the followers could also observe continuously each part of the body from the head to the sole of foot and from the sole of foot up to the head together with the mind and consciousness. Thus this is easy way to meditation. If the mind wandered outside, meditation could be

done again by observing one and each part of the body. If there was the feeling of tiresomeness and only yawning during meditation time, it would be better to repeat the meditation on the mindfulness of in-and-out breathing (*anapanasati*) again. If the feeling of tiresome had developed very high one could do meditation in sleeping posture too. Nevertheless, it is not good to be a lazy and idle person. It is not good to keep on just sleeping. As much as possible, it is better to do sitting meditation without paying attention to the sensation. This is the only insight meditation. Contemplating of pain only—"I have got painful feeling here, I feel pain on my waist, and pain on the back." Only contemplation of pain in this manner is not the insight meditation. It is like someone that pretends oneself.

Courtesy from "Buddhist Insight Meditation" which is translated into English by Bhikshu Upatissa, Just have been published. The origin book in Nepal Bhasha was compiled and edited by the Bhikshu Ashwaghosh Mahasthavir in BS 2029 (1972 AD).

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चित्तलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि तै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।
फोन नं.: ४४३३४८९, ४०३००४४, ०९२२९२२३०

E-mail: vishwamotor@gmail.com

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकी इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरूको लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

Religion and Behavior

✉ Prof. Suvarna Sakya

We get to read about what is religion in the page of a book but religion is not the subject to be learnt by cramming. It is the subject to adapt. In fact, religion is the welfare of mankind. The happening of welfare is based on merit. In this sense, meritorious act is the wellbeing. The basis of even the merit is ‘duty’. ‘Duty’ means the work that is done by self-applying. That’s why merit is not achieved through begging nor could it be gained by snatching. It could be gained by doing. A person, who does not do their ‘duty’, does not gain merit. In the name of ‘duty’ again if one commits indecent ‘duty’, the sin may be committed.

People say that there is merit within the religion but if one doesn’t understand what religion is then how to understand what is merit? Whether people are those who say they have done virtue or those who say they have conducted merit, those types of people desire their own goodness from all sides; that kind of people want that any other should respect them. They desire that let the inefficient and disliking things not come to them. If the people who desire that others should not do them the things that is not suitable and that does not harm them also should think that they themselves also should not do the same to others then such conduct would become the real virtuous conduct. Those who think that they have followed the faith would have to consider about religion and behavior otherwise it would be seen as if only granting from others and selfish who is not self contributing like a proverb ‘if it is a snake the hand is outside and if it is a fish the hand is inside’.

"People say that there is merit within the religion but if one doesn't understand what religion is then how to understand what is merit?"

In the same way it would be seen that if one is adapting the virtuous conduct in showy manner. Such type of behavior would not become the matter of faith in any way and from such conduct of depravity only the sin will befall. Sin means betraying self by oneself and it is to be counted as scoundrel in other’s view. To criticize others in tiny matters and to publicize it is also to cultivate the seed of sin and it is the act of disgracing the virtue. Those who averse, envy others and think about only self benefit indirectly would have earn disgrace in the society. What else could be the enduring of vice then the humiliation? Men do different jobs for the sake of fame whereas to remain distance away from being humiliated is to get award of merit.

Therefore, the conduct that is followed after understanding anything is the real faith. To be able to understand the differences between the topics of merit and vice by studying the subject of religion in book is the essential thing for those who involve in the real virtuous conduct. To ponder the good behavior as distinguishing the grain from the heap of rice is the faith within faith. ☸

मनूरा जर्जरता

- हेरा रत्न शाक्य
युवक बौद्ध मण्डल

लुमत्ति तना वन न्ह्यपु गनावन
गन छु गुलि दु थःगु काये बिइ ल्वःमनावन
सँ नं वहःथै छ्यै छग्वलं तुइसेच्वन
सुनां छुं धाःगु खै बॉलाक पाः मथुयावन
म्ह धुसि धनुषथै क्वचुइ मायक चाःतुलावन
साःगु नसा बास वयेव नयेमास्ति वःनि आःनं
न्ह्ययेत वा मदु चुं व ती जक धुर्क मालाच्वन
मिखा बुलु सुं म्हसिके मफु सलं सीके मालाच्वन
छ्यांगू नं हि मदुगु थ्यावंगु वसःथै भुइसेच्वन
गन चाःहिले मास्तिवः तुति चुइ मफयावन
ल्हा नं फिरिफिरि खाः नसा म्हुतुइ लाके मफयावन
इच्छा भति ल्यं दनिसां याना फच्ने मफयावन
न्ह्याइपुगु स्वये, न्यने, चाःहिले नं मफयावन
छाः गने धुंकूगु मौं थै शक्ति सुनाः भुइ भाय दन।
बुराबुरी जीवनय् सहारा मदयक म्वाये मफयाच्वन
सीत जक पियाच्वंम्हथै मं मदयक म्वानाच्वन ॥

कर्म

छुं नं यानागुया लिच्वः
गुलिं याकनं वयेके हथाय
गुलिं वइल धकाः विस्यूं जुइ
भिंगु नं ल्यू ल्यू वया व्यू वइ
मभिंगु नं ल्यू ल्यू वया ज्वंक वइ
भिंगु वइबले ला न्ह्याइपुइ
मभिंगु फय् माली बले भुइचःति हाइ
हिमाल, पहाड, सागर सुरङ्ग्य सू वंसा
छन्हु वं धदुइका लिच्वः वियां त्वःति
उकिं कर्म यायेबले होस तयेमा
थुकिं गन कतःयात घाः मजुइमा
कतःयात घाः लाकेगु हे थःत खः
थःथम्ह भिकेगु हे कतः न भिकेगु खः ।

महाप्रज्ञा :
नां व ज्या ल्वःम्ह

- लाभरत्न तुलाधर

बुद्धभूमी जन्म जूसां अन्धकारे लाःगु
नेपालया बुद्धमार्गी जःति मह्याच्चंगु
थुज्यागु आमैया चान्हय् कुलामं पिलूम्ह
बुद्धधर्मया प्रचारे ज्यूताभर पाःम्ह ॥१॥

आपालं संघर्ष लिपा अनुभवं गाःम्ह
प्याखने महृष्महं दुंसां नुगः भ्याः मजूम्ह
नच्चा ल्यायम्ह यागु बैसे वैराग्यं भय् व्यूम्ह
गुर्जु साधु लामा नाप सतसंग याःम्ह ॥२॥

ज्ञानया प्याःचा लंकेत संदेय् यात ध्यान
अनुभव अध्ययनं थुलि लात ज्ञान
धेलुं तोताः श्रामणेर थनं लिपा भिक्षु
स्वयंगु कवथाय् मत च्याःथै थित नुगः चक्षु ॥३॥

ग्रन्थयागु ज्ञान सिवे एकान्त हे योम्ह
कर्मस्थान भावनां हे आचार्य धायेकूम्ह
देहयागु सुख सिवे शील शिरे तःम्ह
ब्रह्मचर्य ब्रतं यानाः थीथी ल्वचं कःम्ह ॥४॥

रोग मुक्त जुयेधुंकाः हानं गृहन्याग
यानाः क्यन धर्मप्रति समर्पण भाव
नेपालया छम्हं छम्ह थुम्ह बौद्ध ऋषि
थुम्हप्रति समाज भी सदा जुइ ऋणी ॥५॥

बौद्ध गतिविधि

आनन्दकुटीमा योमरी पुनिहि

२० मंसिर,
स्वयम्भू । आनन्दकुटी विहारमा
मासिक बुद्धपूजा, धर्मदेशना
कार्यक्रमअन्तर्गत योमरी
पुनिहि किंवा दिन ज्ञानमाला भजन,
मिष्ठु अस्सजीसमक्ष शील
प्रार्थना, उहाँले भगवान् बुद्धको
व्यावहारिक एवं ध्यान-
साधनामय धार्मिक उपदेश
गर्नुभयो । परित्राण-पाठसहित आशीवाद प्रदान गरिएको थियो ।

तानसेनमा विकास प्रशिक्षण

१२ पुष, १२ पुष, तानसेन-पात्पा । लुम्बिनी पात्पा
बौद्ध समन्वय समितिले तानसेनस्थित धर्मचक्र महाविहारमा
स्थानीय बौद्ध संघसंस्थालगायत ईच्छुक व्यक्तिहरू समेत गरी
३२ जना प्रशिक्षार्थीहरूलाई एक दिवसीय सकारात्मक सोच,
संघ-व्यवस्थापन र विकास तालिम कार्यक्रम सम्पन्न गरेको

छ । कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि धर्मोदय सभा पात्पाका अध्यक्ष एवं चुडाकर्म (व्रतबन्ध) संघ, पात्पाका कावा. अध्यक्ष चकोरमान शाक्य, अतिथि वक्ता करुणा बौद्ध संघका अध्यक्ष छत्राराज शाक्य, प्रशिक्षार्थी बिना पुलापी र पुरन शाक्यले तालिमको उपादेयता एवं कार्यक्रम उपलब्धिमूलक भएको बताउनुभयो । अध्यक्ष सर्जुलाल ज्ञानार्थी लुम्बिनी र ऐतिहासिक जिल्ला पात्पामा बुद्धशिक्षा र बौद्ध पर्यटन प्रवर्द्धन र विकासमा टेवा पुन्याउने उद्देश्यबाट लुम्बिनी पात्पा बौद्ध समन्वय समिति स्थापना गरिएको बताउनुभयो । सहसंचिव विनयराज

वज्राचार्यबाट स्वागत गरिएको कार्यक्रम संचिव संजयराज शाक्यले संचालन गर्नुभयो । तालिम कार्यक्रममा प्रशिक्षकद्वय सहकारी डिभिजन कार्यालय, पात्पाका सहकारी अधिकृत घनराज अधिकारीले सकारात्मक सोचका विषयमा र त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पसका प्राध्यापक उत्पल कुमार वज्राचार्यले संघसंस्था व्यवस्थापन र विकासका विषयमा प्रशिक्षण गर्नुभयो ।

रत्नज्ञान सिरपा:-२०७९ प्रदान

१२ पुष, भक्तपुर । लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयका उपकुलपति प्रा. डा. नरेशमान वज्राचार्यको प्रमुख आतिथ्यमा भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघको १९ वार्षिक साधारण सम्पन्न भयो । संघका अध्यक्ष महेन्द्रराज शाक्यको सभापतित्वमा सम्पन्न सभामा संचिव प्रदीपरत्न शाक्यबाट प्रस्तुत प्रगति

प्रतिवेदन तथा कोषाध्यक्ष पुण्यरत्न शाक्यबाट प्रस्तुत आर्थिक प्रतिवेदन सर्वसम्मतले अनुमोदन गरियो । मुनिविहारका प्रमुख भिष्ठु विपस्सी महास्थविरसमक्ष पञ्चशील प्रार्थनापछि सुरु गरिएको सो समारोहमा प्रमुख अतिथिले लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयबाट “बौद्ध व्यवस्थापन : नेपालका थेरवादी बौद्ध विहारहरूको एक अध्ययन” विषयमा विद्यावारिधी गर्नुभएका बुटवलका दीपक प्रसाद आचार्यलाई नगद रु. १०,०००/- सहित रत्नज्ञान सिरपा:-२०७९ प्रदान गर्नुभयो । समारोहमा सम्मानित डा. दीपक प्रसाद आचार्य, संघका सल्लाहकार एवं सिरपा: दाता पञ्चसुन्दर शाक्य, बौद्ध संघ भक्तपुर अध्यक्ष त्रिरत्न शाक्यलगायतले बोल्नुभयो । संघका उपाध्यक्ष सुगतरत्न ज्ञान गरिएको सो सभा संचिव प्रदीपरत्न शाक्यले संचालन गर्नुभयो ।

સાનુભાઈકો આંખા પ્રત્યારોપણ

નગરેશ બુદ્ધવિહારકા કલ્યાણમિત્ર, વિદ્વાન, દરવાર વિશેષજ્ઞાનાં રૂપમા પરિચિત ડા. સાનુભાઈ ડંગોલકો દુબૈ આંખા તિલગંગા આંખા પ્રતિષ્ઠાનલાઈ પરિવારજનકો સહમતિમા દાન ગરિયો । ઉહાંકા આંખા ભારતકો નૌતનવા નિવાસી ૩૨ વર્ષથી "મણદલ" થરકા યુવાલાઈ ર ભારતકે મહારાજગંજ નિવાસી ૫૮ વર્ષથી "શુકલા" થરકી પ્રૌઢ મહિલાલાઈ સફળ પ્રત્યારોપણ ગરિએકો નગરેશ બૌદ્ધ સમૂહકા સચિવ કૃષ્ણકુમાર પ્રજાપતિબાટ જાનકારી પ્રાપ્ત ભએકો છ ।

સ્મરણીય રહોસ (આ.ભૂ. ગતાંકબાટ) નેપાલકો બુદ્ધધર્મ સમ્બદ્ધ, લેખક એવ પ્રાજ્ઞિક ક્ષેત્રમા પરિચિત લેખક ૭૨ વર્ષથી ડા. સાનુભાઈ ડંગોલકો હૃદયાઘાત ભર્યું ગત મંસિર ૯ ગતે અકસ્માત નિધન ભએકો થિયો । ૨૦૧૪ સાલદેખિ લામો સમયસમ્મ નારાયણહિટી દરવારભિત્ર કાર્યરત ઉનલે ૨૦૫૦ સાલલગતૈ રાજપ્રાસાદ સેવાઅન્તર્ગત સહસચિવ પદબાટ અવકાશ પાએ । ઉનલે દરવારકે વિષયમા વિદ્યાવારિધી ગરે ભને ત્રિવિવિઅન્તર્ગત બૌદ્ધ અધ્યયન વિભાગમા કેહી વર્ષ પ્રાધ્યાપનમા સંલગ્ન ભએ । ઉની લુણ્ણિની બૌદ્ધ વિશ્વવિદ્યાલયઅન્તર્ગત સુગત બૌદ્ધ મહાવિદ્યાલયકા પ્રિન્સિપલ સમેત ભએ । પ્રાજ્ઞિક લેખ-રચના, કાર્યપત્ર પ્રસ્તોતા એવ વિભિન્ન પુસ્તકકા લેખક, વિ.સ.

૧૯૯૯ પુષ ૨૩ ગતે જન્મિએકા અવિવાહિત દિવગત ડા. સાનુભાઈ ડંગોલ થેરવાર બૌદ્ધ દાયક કેન્દ્રીય પરિષદ્કા કાર્યકારિણી પદાધિકારી હુન् ।

ચ્યાક્વાંગુ જ્ઞાનમાલા સમેલન કચ્ચાલ

૫-૭ પુષ, કાન્પ્રે । ચ્યાક્વાંગુ રાષ્ટ્રીય જ્ઞાનમાલા સમેલન ન્યાગુ બુંડાયા પન્નાતિ ઘોષણા-પત્ર જારી યાસેં

કવચાલ । જ્યાઇઝ: કવચાયેકા જ્યુગુ જ્ઞાનમાલા મહાસંઘયા નિર્વચનલ્યુ કિરણકુમાર જોશી નાય:; રમના શ્રેષ્ઠ વરિષ્ઠ ન્વકૂ, જુલુમ શાક્ય મૂછ્યાન્જે, શાન્તકુમાર ચિત્રકાર દાંભરિ, હેમરાજ શાક્ય લિઉ-દાંભરિ, અલે પૂર્ણમાન નકર્મી, સપ્તરાજ શાક્ય, ચન્દ્ર મહર્જન, કુમાર ડંગોલ, અષ્ટબહાદુર ડંગોલ, વીરમાયા મહર્જનપિ દુજાંકથં નિર્વિરોધ નિર્વચિત જુયાદીયુ દુ । નિર્વચન લિપા છ્યગુ સમારોહયા દથુઇ નિર્વચન અધિકૃત અમિરમાન શાક્યન્ ન્હૂપી પદાકિરી સકસિત દસિ-પૌ લલ્હાયેયુ જ્યા જ્યુગુ ખ: ।

ન્હુગુ કાર્યસમિતિયા ન્હાપાંગુ બૈઠક સુવર્ણ શાક્ય, શાન્તરલ શાક્ય, ધર્મરલ શાક્ય, રામકૃષ્ણ વૈદ્ય, મહારલ વજાચાર્ય વ બિમલબહાદુર શાક્યપિન્ત સલ્લાહકાર પદય્ મનોનિત યાગુ ખ: ।

ચુગા બૌદ્ધ પુચ: ૨૮ દં કચ્ચાલ

૧૨ પુષ, ભત્કપુર । ભિષ્ણુ આનન્દ સ્થવિરયા સૂપાહાંસુઝ ખ્વપ યુવા બૌદ્ધ પુચઃયા નીચ્યાકવઃગુ બુદિ કવચાલ । પુચઃયા નાય: ધર્મરલ શાક્યયા સભાપતિચ્યય ન્વયાગુ ઉગુ જ્યાઇખલય્ પુચઃયા જ્યાઇખલય્ યુવા બૌદ્ધ પુચઃયા સંસ્થાપક નાય: બસન્તરલ વજાચાર્ય, સલ્લાહકાર રલ્લસુન્દર શાક્યપિસં પુચઃયા ઇતિહાસ વ ખ્વપય બુદ્ધધર્મસમ્બન્ધી નુગ: ખ્યાંત પ્વાદિલ ।

બુદ્ધનુહ હે પોખરાયા ધર્મશીલા બુદ્ધવિહારયા જ્ઞાનમાલા ભજન મણ્ડલ, ખ્વપયા દીપંકર જ્ઞાનમાલા ભજન ખલ: ક્વાથડૌ વ યુવા બૌદ્ધ પુચઃયા ખ્વયા દથુઇ મ્હસીકા જ્યાઇખ: જુલ । પોખરા વ ખ્વપયા જ્ઞાનમાલા ભજન પુચઃન જ્ઞાનમાલા ન્વયબઃગુ ખ: । મૂછ્યાન્જે શાક્યયા શાક્યયા લસકુસ યાનાદીયુ ખઃસા નાય: ધર્મરલ શાક્યયા સુભાય દેછયાદીયુ ખ: ।

ઉદાય સમાજદારા વિશેષ સંઘદાનકો આયોજના

૨૬ પુષ, કાઠમાડૌ । સમ્પૂર્ણ નેપાલીહરૂકો સુખશાન્તિ, આયુઆરોગ્ય તથા મંગલ હોસ્ટ ભન્ને કામના ગરી ઉદાય સમાજ પરિવારલે આઉંદો પુષ ૨૬ ગતે શનિવારકા દિન કાઠમાડૌ ઉપત્યકામા ઉપસ્થિત સમ્પૂર્ણ ભિષ્ણુ, શ્રામણેર તથા અનાગારિકાહરૂલાઈ નિમન્ત્રણ ગરી વિશેષ સંઘદાન તથા ભોજન દાન કાર્યક્રમ આયોજના હુને ભએકો છ । પંચશીલ પ્રાર્થના, પરિત્રાણ-પાઠ, આશીર્વચનસહિત ધાર્મિક પ્રવચનકો કાર્યક્રમ તય ગરિએકો ઉદાય સમાજલે જાનકારી ગરાએકો છ । નયાં બજારસ્થિત મલ્ટી ભેન્યૂમા વિહાન ૯:૩૦ બજેદેખિ સુરૂ હુને સો સંઘદાન કાર્યક્રમમા સકલ ભિષ્ણુ, શ્રામણેર તથા અનાગારિકાહરૂલાઈ નિમન્ત્રણ ગરિએકો છ ।